

Hız. Peygamber'in Doğum Yıldönümü Münasebetiyle Gerçekleştirilen Mevlid Törenleri: Memlûkler Örneği

Mawlid Celebrations on the Anniversary of the Prophet Muhammad's Birth: The Mamlûks Example

Adnan KARA¹

¹ Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye.

Assoc. Prof, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology, Ankara, Türkiye.

E-posta adresi:
akara@aybu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0424-9615

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf / Citation: Kara, Adnan. "Hz. Peygamber'in Doğum Yıldönümü Münasebetiyle Gerçekleştirilen Mevlid Törenleri: Memlûkler Örneği". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2025), 22-42.
<https://doi.org/10.34085/buifd.1755732>

ÖZ

Geliş Tarihi
01.08.2025

Kabul Tarihi
14.12.2025

Yayın Tarihi
25.12.2025

Anahtar Kelimeler:

Hız. Muhammed'in doğum yıldönümünü anmak amacıyla gerçekleştirilen mevlid törenleri, İslâm tarihinde sadece dinî bir etkinlik olmanın ötesine geçerek sosyal ve siyasal boyutlar taşıyan bir kültürel pratik haline gelmiştir. Bu kutlamaların kurumsal ve resmî bir nitelik kazanması, ilk olarak Fâtımîler döneminde, özellikle Halife Muiz Lidînillah'ın (341-365/953-975) hilafeti sırasında başlamıştır. Makrîzî (ö. 845/1442) ve Sehâvî (ö. 902/1497) gibi tarihçilerin eserlerinde, bu dönemde mevlid merasimlerinin saray çevresinde, devlet erkânının iştirakiyle düzenlenmeye başladığına dair açık bilgiler yer almaktadır. Ancak mevlid törenlerinin geniş halk kitlelerinin katılımıyla büyük bir organizasyona dönüştüğü ilk örnekler, Erbil atabeyi Muzafferüddin Gökbörü (586-630/1190-1233) tarafından gerçekleştirilmiştir. Gökbörü'nin tertip ettiği mevlid merasimleri hem halkın hem de ulemânın ve tasavvuf erbabının katılımıyla büyük bir sosyal hareketlilik yaratmış, zamanla bu kutlamalar başka coğrafyalarda da örnek alınmıştır. Mevlid törenleri, Hız. Peygamber'e duyulan sevgi, saygı ve bağlılığın sembolik bir ifadesi haline gelmiş; İslam toplumlarındaki dinî aidiyetin yeniden ifade edildiği ve kolektif kimliğin güçlendirildiği önemli bir sosyal ritüele dönüşmüştür. Özellikle Türk-İslâm kültüründe bu merasimler, sadece bir anma faaliyeti değil aynı zamanda toplumun farklı kesimlerinin bir araya geldiği ve sosyal dayanışmanın pekiştirildiği etkinlikler olarak öne çıkmıştır. Bu çalışmada, Memlûkler döneminde mevlid kutlamalarının nasıl icra edildiği, törenlerin içerik ve biçim açısından hangi yapısal unsurları barındırdığı ele alınmaktadır. Gerek saray çevresindeki resmî törenler gerekse halk nezdindeki katılımlar karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilmektedir. Ayrıca mevlid merasimlerinde takip edilen protokol, düzenlenen faaliyetlerin mekânsal dağılımı ve törensel düzenin siyasî otoriteyle ilişkisi de araştırmanın temel sorunsalları arasında yer almaktadır. Memlûkler gibi güçlü bir askerî-bürokratik yapıya sahip bir devlette mevlid kutlamalarının işlevi hem dinî hem de sosyo-politik açılardan tarihsel bağlam içinde incelenmektedir.

Memlûkler, Dinî Törenler, Mevlid Kutlamaları, Mevlid, Mevlid-i Nebi.

ABSTRACT

Date of Submission
01.08.2025

Date of Acceptance
14.12.2025

Date of Publication
25.12.2025

Throughout İslamic history, mawlid ceremonies commemorating the Prophet Muhammad's birth have evolved from simple religious observances into culturally significant events with social and political implications. The institutional and official character of these celebrations first emerged during the Fâtimid period, particularly under the caliphate of Khalifa Mu'izz li-Dîn Allâh (341-365/953-975). In the books of historians such as al-Maqrîzî (ö. 845/1442) and al-Sakhâwî (ö. 902/1497), there are explicit accounts indicating that during this period mawlid ceremonies began to be organized within the palace milieu with the participation of state officials. However, the transition of the mawlid into mass public events is largely attributed to Muzafferuddîn Gökbörü (586-630/1190-1233), the atabeg of Erbil, who organized elaborate ceremonies involving scholars, Sûfis, and the general populace, setting a precedent that spread across the İslamic world. These ceremonies came to symbolize communal reverence for the Prophet and served as a platform for expressing religious devotion, strengthening collective identity, and fostering social unity. In the Turk-İslâm culture, the mawlid gained further significance as a means of integrating diverse social groups through shared religious celebration. This study focuses on the structure and content of mawlid celebrations during the Mamlûk period, analyzing both official state-sponsored rituals and popular participation. It examines ceremonial protocols, spatial arrangements of events, and the interplay between political authority and religious expression. By exploring how these ceremonies functioned within the Mamlûk state's militarized bureaucratic framework, the study highlights the mawlid's role as both a spiritual practice and a tool

Keywords:

of socio-political consolidation. The research thus sheds light on how religious ritual was adapted to serve the broader aims of governance and public order in medieval İslāmic societies.
Mamlûks, Religious Ceremonies, Mawlid Celebrations, Mawlid, Mawlid al-Nabî.

GİRİŞ

İslâm kültüründe “mevlid” terimi, sözlük anlamı itibarıyla “doğum zamanı” ya da “doğum yeri” gibi anlamlar taşımakla birlikte, zamanla daha özel bir anlama kavuşmuş ve Hz. Peygamber’in doğum yıldönümünü anmak üzere düzenlenen törenleri ve bu törenlerde okunmak amacıyla yazılmış eserleri ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Bu törenler, ilk dönemlerden itibaren hem dinî bağlılığın hem de toplumsal dayanışmanın dışavurumu olarak dikkat çekmiştir. Mevlid, varlığın başlangıcına dair metafizik bir hatırlamayı sahneye taşıyan ritüel bir anlatıdır. Bu yönüyle bireyi sadece Hz. Peygamber’in doğumuna değil, aynı zamanda varoluşun ilk anına sembolik bir yolculuğa da çıkarır. Mevlid merasimleri, geçmişte yaşanmış kutsal bir hadiseyi ritüel yoluyla yeniden canlandırarak bireysel ve toplumsal hafızada Hz. Peygamber’in doğumunu hatırlatırken, katılımcıyı varoluşun ilk anıyla zamansız ve sembolik bir bağ kurmaya davet eder.¹

Kur’ân’daki peygamber kıssalarının Hz. Muhammed’in (s.a.v.) kalbini güçlendirmesi gibi mevlid kutlamalarının da Hz. Peygamber’in mesajına olan bağlılığı artırdığı yönündeki anlayış İslâm toplumunda genel kabul görmektedir.² Tarihsel süreçte, *mevlidü’n-nebevî*, *leyletü’n-nebevî ve mîlâdü’n-nebevî*, *mevlid*, *mevlid kandili* gibi farklı adlarla anılan bu kutlamalar, İslâm dünyasının hemen her bölgesinde dinî ve sosyo-kültürel yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bu merasimler, sadece bir doğum yıldönümünü anma etkinliği olmanın ötesinde, kimi zaman siyasî otoritelerin meşruiyetlerini pekiştirme aracı olarak da işlev görmüştür. Böylece mevlid kutlamaları hem halk nezdinde dinî bir aidiyetin ifadesi hem de yöneticiler açısından toplumsal birlikteliği pekiştiren sembolik bir ritüel olarak varlık göstermeye devam etmiştir.³

Mevlid merasimlerinin kurumsallaşması Fâtımîler dönemine (296-567/909-1171) kadar uzanır. Halife Muiz Lidînillah (341-365/953-975) döneminde devlet erkânının da katılımıyla gerçekleştirilen ilk resmî mevlid törenleri, halkın sınırlı da olsa katılımına açık olarak düzenlenmiştir. Ancak mevlid kutlamalarının geniş halk kitlelerinin iştirakiyle büyük bir şenlik havasında kutlandığı ilk örneklerin, Selâhaddin Eyyûbî’nin (567-589/1171-1193) kayınbiraderi olan Erbil atabeyi Muzafferüddin Gökbörü (586-630/1190-1233) zamanında ortaya çıktığı bilinmektedir. Gökbörü’nin öncülüğünde gerçekleştirilen bu merasimler, yöneticilerin yanında ulema, mutasavvıflar, kadılar, vaizler, kariler ve şairlerin de katılımıyla toplumun her kesimine hitap edecek şekilde organize edilmiştir.⁴ Zikir meclisleri, vaazlar ve Kur’ân tilavetleriyle süslenen bu törenler günlerce sürmüştür. Böylece mevlid ayı hem resmî hem de dinî bir şenlik zamanına dönüşmüştür. Erbil’deki bu uygulamanın ilham kaynağı tasavvuf çevreleri olmuş, Gökbörü’nin bu geleneği ilk olarak sûfilere etkilenerek resmî kutlamalara dönüştürdüğü belirtilmektedir.⁵

¹ Ahmet İçli, “Mevlid Üzerine Bir İnceleme: Mevlid ve Yeniden Doğuş”, *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, ed. M. Kuzubaş vd. (Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, 2013), 93-94.

² Hüd 11/120.

³ Zehra Tamdoğan, “Mağrib’de Mevlid-i Nebî Merâsimleri”, *DEÜİFD*, (2019), 50/101.

⁴ Şemsüddîn es-Sehâvî, *et-Tibrü’l-mesbûk* (Bulak: Matbaatü’l-Emîriyye, 1896), 14; Celaleddin es-Süyûtî, *Hüsnü’l-maksîd*, thk. M. Ata (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1405/1985), 42-44; Hasan es-Sendûbî, *Târîhu’l-ihitfâl bi’l-Mevlidi’n-Nebevî* (Kahire: Matbaatu’l-İstikâme, 1367/1948), 21-22, 24, 62-64, 68-70, 80-83.

⁵ Şemsüddîn İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, thk. İ. Abbâs (Beyrût: Dâru Sadır, 1971), 4/117, 119; Süyûtî, *Hüsnü’l-maksîd*, 42-43; Muhammed b. Yusuf eş-Şâmî, *Sübülü’l-Hüdâ*, thk. M. Abdülvahid (Kahire: 1418/1997), 1/439; Sendûbî, *Târîhu’l-ihitfâl*, 84; Komisyon, “Mevlid”, *Ana Britannica* (İstanbul: 1988), 16/11; Tamdoğan, “Mevlid”, 103. Bu dönemde mevlid kutlamalarıyla birlikte edebî mevlid metinleri de yazılmaya başlanmıştır. Nitekim Endülüslü tarihçi İbn Dihye el-Kelbî’nin (ö. 633/1235) 604/1207 yılında kaleme alarak Gökbörü’ye ithaf ettiği *et-Tenvîr fî Mevlidi’s-Sirâci’l-Münîr (et-Tenvîr fî Mevlidi’l-beşîri’n-Nezîr)* adlı eseri, İslâm edebiyatında türünün ilk örneği olarak kabul görmüştür. Bk. İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, 4/117, 119; Süyûtî, *Hüsnü’l-maksîd*, 42-43; Şâmî, *Sübülü’l-Hüdâ*, 1/439; Sendûbî, *Târîhu’l-ihitfâl*, 84; Komisyon, “Mevlid”, 16/11; Tamdoğan, “Mevlid”, 103.

Memlûkler (648-923/1250-1517) zamanında ise Burcî (Çerkez) Memlûkler (784-923/1382-1517) döneminden itibaren mevlid merasimleri devlet otoritesinin öncülüğü ve iştirakiyle toplumun geniş katılım gösterdiği büyük organizasyonlara dönüşmüştür. Kutlamalar genellikle rebûlevvel ayının ilk gününden itibaren başlatılır, mevlid gecesi büyük bir törenle taçlandırılırdı. Başta Sultan ve Halife olmak üzere, dört mezhebin başkadıları, tasavvuf ehli, yüksek devlet görevlileri ve yabancı elçiler törende hazır bulunurdu. Kur'ân tilavetleri, vaazlar, zikir halkaları, dualar ve yemek ikramları ile şekillenen bu merasimler, sultanın tebrikleri kabul ettiği, hediyeler dağıttığı, ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunduğu kapsamlı bir protokol çerçevesinde icra edilmiştir. Özellikle Sultan Eşref Kayıtbay (873-901/1468-1496) döneminde bu kutlamaların ihtişamı zirveye ulaşmış ve kaynaklarda en gösterişli mevlid merasimleri olarak anılmıştır.⁶

Araştırma, Memlûkler dönemi özelinde mevlid uygulamalarına dair özgün bir çalışmanın bulunmaması nedeniyle literatüre katkı sunmak amacıyla planlanmış ve tamamlanmıştır. Literatür taraması sırasında tespit edilen Nebîl Cemil Karhîlî'nin *el-İhtifâlât fî asrî'l-Memâlik* adlı yüksek lisans tezi ile Aygöl Düzenli'nin *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi* başlıklı doktora çalışması doğrudan konu ile alakalı olmamakla birlikte, mevlid kutlamalarına dair sundukları bilgiler açısından bu araştırmaya önemli katkılar sağlamıştır. Mevlid törenlerinin tarihsel gelişimini ayrıntılı biçimde ele alan Hasan Sendûbî'nin (ö. 1967) klasik nitelikteki *Târîhu'l-ihitfâl bi'l-Mevlidi'n-Nebevî* adlı eseri, Eric Geoffroy'nin *Le soufisme en Égypte et en Syrie sous les derniers Mamelouks et les premiers Ottomans* başlıklı çalışması ile Abdülfettâh Aşûr'un (ö. 2009) *el-Müctemaü'l-Mısırî* adlı eseri, Mısır toplumunda mevlid merasimlerinin dinî ve toplumsal yapı içindeki konumunun belirlenmesinde başvurulacak kaynaklardır. Bunun yanı sıra, farklı dönemler ve coğrafyalar üzerine yapılmış olmakla birlikte mevlid geleneğine dair değerlendirmeleriyle bu araştırmaya ışık tutan bazı makale ve ansiklopedi maddeleri de mevcuttur. Abdülhamit Birışık, Ahmet Efe, Ahmet İçli, Ahmet Kavas, Ahmet Özel, Altan Çetin, Fatma Gül Ağçoban, Hatim Mahamid, Kâmil Toygar, Osman Çetin, Richard McGregor, Younis Abu Alhaija ve Zehra Tamdoğan gibi araştırmacıların çalışmaları, mevlid olgusunun tarihsel sürekliliği ve kültürel çeşitliliği açısından faydalı bir çerçeve sunmuştur.

Çalışmada, özellikle Memlûk dönemine ait zengin tarih, biyografi, vefeyât, tabakât ve ansiklopedi literatüründen doğrudan yararlanılmış olması önemlidir. Bununla birlikte bu kaynakların tamamının incelenmesi çalışmanın kapsamını aşacağından, değerlendirmeler belirli sultanlar dönemine ait kayıtlarla sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede başvurulacak temel kaynaklar arasında, dönemin siyasî gelişmelerinin yanı sıra toplumsal ve dinî hayatına da ışık tutan Makrîzî'nin (ö. 845/1442) *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk* ve *el-Hitâtü'l-Makrîziyye* adlı her iki eseri ile İbn Tağrıberdî'nin (ö. 874/1470) *en-Nücûmu'z-zâhira'sı*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *İnbâü'l-gumr'u*, Sehâvî'nin (ö. 902/1497) *et-Tibrü'l-mesbûk'u*, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Hüsnü'l-maksîd fî ameli'l-mevlid'i* ve İbn İyâs'ın (ö. 930/1524) *Bedâiu'z-zühûr'u* öne çıkmaktadır. Özellikle İbn İyâs'ın eserinde yer alan ayrıntılı kayıtlar, mevlid kutlamalarının saray çevresinde ve halk arasında nasıl organize edildiğini belgeleyen önemli tarihî veriler sunmaktadır. Bu araştırmada, Memlûkler döneminde mevlid kutlamalarının dinî, siyasî ve toplumsal boyutları tarihsel kaynaklar ışığında ele alınarak alandaki boşluğu doldurmak ve İslâm kültür tarihi araştırmalarına yeni bir katkı sunmak amaçlanmaktadır.

1. Memlûkler Öncesi İslâm Dünyasında Mevlid Merasimleri

Hız. Peygamberin doğum yıldönümüne yönelik kutlamalara, Hulefâ-i Râşidîn (10-40/632-661) ve Emevîler (41-132/661-750) dönemleri ile Abbasîler'in (132-656/750-1258) ilk iki asrında rastlanmamaktadır.⁷ Bu tür merasimler, İslâm dünyasında daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkmış ve kurumsallaşmıştır. Hint alt kıtasında

⁶ Ebû'l-Abbâs el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. M. A. Ata (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 6/259; Zeynüddîn Halîl b. Şâhîn el-Malatî, *Neylû'l-emel fî zeyli'd-düvel*, thk. Ömer A. Tedmûrî (Beyrût: el-Matbaatü'l-Asriyye, 1422/2002), 3/194; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 114-115, 126, 134; Abdülfettâh Aşûr, *el-Müctemaü'l-Mısırî* (Kahire: Dâru'n-Nahda, 1992), 197; Ahmet Özel, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: 2004), 29/476.

⁷ Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 17-18, 21-22; Özel, "Mevlid", 29/ 475.

mevlid kutlamalarının köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 11. yüzyıldan itibaren bölgede egemenlik kuran Türk kökenli hanedanlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğum gününü anmak amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlemişlerdir. Bu kapsamda saray çevrelerinde şairlerin mevlid içerikli manzumelerini okumaları gelenek haline gelmiştir. Bölgedeki edebî geleneğe, Urdu dilinde kaleme alınan bu tür manzum eserler genellikle milâdnâme, mevlidnâme, tevellüdnâme, mirâcnâme ve nûrnâme gibi adlarla anılmış; bu isimlendirmelerle hem Hz. Peygamber'in doğumuna hem de onunla ilişkilendirilen diğer kutsal olaylara atıf yapılmıştır.⁸

Allah Resûlü, pazartesi günü oruç tutmasının gerekçesi kendisine sorulduğunda şöyle buyurmuştur: "Bu gün, benim doğduğum gündür ve bu günde bana vahiy indirilmiştir."⁹ Bu ifadeyle Hz. Peygamber, pazartesi gününün nübüvvetle ilgili anlam ve önemine işaret etmenin yanında kendisinin de bu günde doğduğunu belirtme gereği duymuştur. Pazartesi gününü oruçla ihya ederek hem doğumunu hem de risâletin başlangıcını ibadetle taçlandırmıştır. Dolayısıyla bu rivayet, Hz. Peygamber'in hayatındaki belirli tarihî ve manevî dönüm noktalarının, ibadetle hatırlanmasının sünnet bağlamındaki örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Hz. Ömer'in (13-23/634-644) halifeliği döneminde, Yemen'den gelen bir kişi, bölge halkının belgelerini "filanca yıl ve falanca ay" şeklinde tarihleyerek kayıt altına aldıklarını ifade etmiş ve bu uygulamayı halifeye aktarmıştır. Bu bilgilendirme üzerine Hz. Ömer, İslâm toplumunda da resmî bir takvim sisteminin oluşturulması gerektiği kanaatine varmış ve konuyu istişareye açmak üzere sahâbeden oluşan bir meclis toplamıştır. Yapılan müzakerelerde, bazı sahâbîler, İslâmî takvimin başlangıcının Hz. Peygamber'in doğum yılına dayandırılması yönünde görüş beyan etmişlerdir.¹⁰ Bu teklif, Peygamber'in doğumunu tarihî ve manevî bir dönüm noktası olarak değerlendiren yaklaşımların sahâbe nezdinde de bir karşılık bulduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Türklerin İslâmiyet'i kabul etmeleriyle birlikte siyasal ve toplumsal yapıda yaşanan dönüşümler, sanat alanında özellikle edebiyat üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu değişim sürecinde, yeni edebî anlayışın merkezine Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yerleştiği görülmekte; İslâm medeniyeti çerçevesinde ortaya konan çeşitli tür ve biçimlerdeki eserlerde onun hayatı temel bir referans kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Hz. Peygamber'e duyulan içten sevgi, bağlılık ve şefaatine erişme arzusu, onun doğumu, çocukluğu, evliliği, nübüvveti, mucizeleri, miracı, gazaları ve vefatı gibi hayatının tüm safhalarının edebî metinlerde sürekli olarak işlenmesine vesile olmuştur. Bu durum, Türk-İslâm edebiyatında Hz. Muhammed (s.a.v.) merkezli bir edebî geleneğin zamanla teşekkül ettiğini açıkça göstermektedir.¹¹

⁸ Abdülhamit Binşık, "Hint Alt Kıtasında Hz. Peygamberin Doğumunu Anma Etkinlikleri ve Mevlid Geleneği", *İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 1 (2007), 60-63; Tamdoğan, "Mevlid", 101. İlk na't örneği Kâ'b b. Züheyr'in (ö. 24/645 ?) *Kasidetü'l-Bürde*'sidir. Şiir *Bânet Suâd* şeklinde başladığı için bu isimle de anılmıştır. Bu geleneği takip edenlerden biri de el-Büsîrî'dir (ö. 695/1296 ?). *Kasidetü'l-Bürde* isimli eserini felç geçirdiği bir dönemde yazmıştır. Rivayete göre rüyasında Hz. Muhammed'in omuzundaki hırkayı çıkararak kendi omzuna örttüğünü görmüş, bu manevî tecrübenin ardından şifa bulmuştur. Bu hadise, kasidenin mistik ve sembolik değerini daha da artırmış ve eseri İslâm edebiyatı tarihinde seçkin bir konuma taşımıştır. Genelde İslâm dünyasında yazılan mevlid benzeri manzum eserler için de ilham kaynağı olmuştur. Bk. R. Bahar Akarpınar, *Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlit Kutlamaları*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 174; Mahmut Kaya, "Kasidetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2001), 24/568; Kenan Demirayak, "Kasidetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2001), 24/566.

⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim* (Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1419/1998), "Sıyâm", (197/1162); Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Ş. Arnaût (Beyrût: Müesseses Risâle, 1416/1995), 5/297, (No: 22537); Ebû Abdîrrahmân en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. H. Abdülmümin (Beyrût: Müesseses Risâle, 1421/2001), (57/2790); Ebû Bekir el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İmiyye, 1408/1988), 7/233; İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Mevlidü Resûlillâh*, thk. M. Arnaût (Dimaşk: 1407/1987), 20-21; Şâmî, *Sübüllü'l-Hüdâ*, 1/401; İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhal*, (Kahire: Dâru't-Turâs, ts), 2/3, 29; Süyûtî, *Hüsnü'l-maksûd*, 57.

¹⁰ Celaleddin es-Süyûtî, *eş-Şemârih fi ilmi't-Târîh* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1411/1991), 14-16; Zahid el-Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî* (Kahire: el-Mektebetü'l-Tevfikiyye, ts), 387.

¹¹ Amil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 357; Akarpınar, *Mevlit Kutlamaları*, 169-171.

Hız. Peygamber'in hayatının tüm yönlerini ele alan siyer türündeki eserlerle temelleri atılan edebî gelenek, zamanla onun doğumu, çocukluğu, peygamberliği, mucizeleri, miraç hadisesi, hicreti, gazaları, hilyesi ve esma-i nebeviye gibi konuları merkeze alan müstakil eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, klasik Türk edebiyatında yeni dinî-edebî türlerin teşekkülünü beraberinde getirmiştir. Bu türler arasında mevlid hem içerik hem de toplumsal etki bakımından en çok rağbet gören ve yaygınlık kazanan tür olmuştur. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) doğumunu ve bu esnada meydana geldiği rivayet edilen olağanüstü hadiseleri konu edinen mevlid metinleri, özellikle Türk edebiyatında dinî-manzum türler içerisinde öne çıkmış ve geniş bir okuyucu kitlesi tarafından benimsenmiştir. Mevlid türünün bu denli ilgi görmesi, zamanla dinî ve toplumsal hayatta önemli bir yer tutan mevlid merasimlerinin gelişmesine de katkı sağlamıştır.¹²

İlk mevlid törenlerinin Fâtımîler'de Halife Muiz zamanında resmî nitelikli organizasyonlarla gerçekleştirilmeye başlandığı bilinmektedir. Bu dönemde yalnızca Hız. Peygamber'in değil aynı zamanda Hız. Ali (35-40/656-661), Hız. Fâtıma (ö. 11/632), Hız. Hasan (ö. 49/669), Hız. Hüseyin (ö. 61/680) ve dönemin halifesinin doğum günleri de "mevâlidü sitte" adıyla anılarak özel merasimlerle ihya edilmiştir.¹³ Fâtımîler'in mevlid kutlamalarına yüklediği bu siyasî ve dinî anlam Fas'taki Sa'dîler (916-1069/1511-1659) ve Alevîler/Filâlîler (1041-1381/1631-1961) gibi hanedanlar için de karşılık bulduğu ve dinî bir ritüel olmanın ötesinde siyasî meşruiyetin ve prestijin pekiştirilmesine hizmet eden önemli bir araç olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu hanedanlar nezdindeki en görkemli merasimler arasında Hız. Peygamber'in doğum yıldönümünün idrak edildiği mevlid törenlerinin olduğu görülmektedir. Bunların dışında hicrî yılbaşı törenleri, âşûrâ gününe¹⁴ mahsus kutlamalar, hac mevsimine özgü şenlikler, Mekke ve Medine'ye gönderilen hediyelerin sergilendiği mahmil alayları,¹⁵ Ramazan ve Kurban bayramları ile Ramazan ayında düzenlenen etkinliklerin de öne çıktığı belirtilmelidir.¹⁶ Böylece diğer tüm törenler yanında mevlid kutlamaları da hem toplumsal birlikteliği güçlendiren törenler olarak hem de hanedanların dinî ve siyasî konumlarını tahkim eden sembolik gösteriler olarak önemli bir işlev üstlenmiştir.

Geniş halk kitlelerinin iştirak ettiği görkemli mevlid merasimlerinin ise ilk defa, Gökböri tarafından düzenlendiği çeşitli kaynaklarca aktarılmaktadır.¹⁷ Gökböri döneminde icra edilen bu mevlid merasimlerinde, Türklerin geleneksel kutlama anlayışının izlerini taşıyan unsurların da yer aldığı görülmektedir. Ulemâ, kurrâ, sûfîler, vâizler ve şairlerin katılımıyla gerçekleşen ve günlerce süren bu törenlerde, zikir ve semâ meclislerinin düzenlendiği kaynaklarda belirtilmektedir. Söz konusu merasimlerde yalnızca Hız.

¹² Özel, "Mevlid", 29/475; Ahmet Efe, "Türk Toplumunda Mevlid Merâsimlerinin Yeri ve Fonksiyonları (Isparta ve Çevresi Örneği)", *DEÜİFD*, 29, (2009), 10, 12; Fatma Gül Ağçoban, *Osmanlı'da Mevlid Kültürü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 30-31.

¹³ Bk. Ebü'l-Abbâs el-Makrîzî, *el-Hitâtü'l-Makrîziyye* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998), 2/395, 436-437; Abdüsselam İbnü't-Tuveyr, *Nüzhetü'l-mukleteyn*, nşr. Fuad Seyyid (Beyrut: Dâru Sadır, 1412/1992), 217-219; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitişâl*, 67; İbnü'l-Hâc, *Medhal*, 2/17-18; Özel, "Mevlid", 29/475.

¹⁴ Âşûrâ, hicrî takvime göre Muharrem ayının onuncu gününe denk gelen; İslâm tarihinde hem Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi olayıyla anılan hem de çeşitli dinî, kültürel ve toplumsal kutlamalarla farklı İslâm coğrafyalarında yaşatılan önemli bir gündür. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Âşûrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 1991), 4/24-26.

¹⁵ Mahmil, Mekke ve Medine'ye gönderilen para, altın ve çeşitli hediyeleri içeren surrelerin taşınması için kullanılan, genellikle bineklere yerleştirilen tel örgülü mahfe veya tahtırevan biçimindeki özel bir yapıdır. İçindeki sürrelerle mahmilin dolaştırılmasını ve korunmasını sağlayan topluluğa da Mahmil Alayı (Surre Alayı) denilmektedir. Hac seferlerinde bu tür bir taşıma aracının ilk kez Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714) tarafından kullanılmaya başlandığı rivayet edilir. Bu şekilde surre gönderme âdetinin ise Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh zamanında (158-169/775-785) ortaya çıktığı hâkim bir görüştür. Bk. J. Jomier, "Mahmel", *The Encyclopaedia of Islam* (Leiden: 1991), 6/44; Fr. Buhl, "Mahmel", *MEB İ.A.* (İstanbul: 1977), 7/151-152; Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 2009), 37/567; B. Gani Erol, "Memlükler Zamanında Mısır Mahmili", *Türkiyat Mecmuası* 29/1, (2019), 48; Adnan Kara, "Memlükler Döneminde Hac İbadeti Uygulamalarına Genel Bir Bakış", *Hac Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 160.

¹⁶ Makrîzî, *Hitat*, 2/392-394, 396, 436-437; Cemaleddin İbn Tağrıberdî, *en-Nüccümü'z-zâhira* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1392/1972), 14/86-88; İbnü't-Tuveyr, *Nüzhetü'l-mukleteyn*, 223; Aşûr, *Müctemaü'l-Mısri*, 195-196; Özel, "Mevlid", 29/476-477.

¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4, 117-119; Sehâvî, *Tibriü'l-mesbûk*, s. 14; Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, s. 364; Süyûtî, *Hüsnu'l-maksûd*, s. 42; Akarpınar, *Mevlit Kutlamaları*, s. 182.

Peygamber'in hatırlatılmasıyla yetinilmemiş aynı zamanda yoksullarla hastalara yardım ulaştırılmış ve halka yönelik geniş çaplı ziyafetler tertip edilmiştir.¹⁸

Gökböri, mevlid kandilinin ihyasına büyük ehemmiyet atfetmiş ve bu vesileyle halk arasında cömertçe nafaka ve ihsanlarda bulunmuştur. Kutlamaların yapıldığı gün, geniş kitlelere bahşişler dağıtılır, ikram ve şenliklerle dolu merasimler tertip edilirdi. Melik, Hz. Peygamber'in doğum tarihiyle ilgili farklı rivayetleri dikkate alarak her iki görüşü de ihmal etmemeye özen göstermiştir. Bu bağlamda, bir yıl rebûlevvel ayının sekizinci gününü esas alarak mevlid merasimlerini o tarihte düzenlerken diğer yıl ise kutlamaları ayın on ikinci gününe denk getirerek gerçekleştirmiştir.¹⁹ Bu yaklaşım hem rivayetler arasındaki farklılıkları gözetken ihtiyatlı bir tutumu hem de mevlid geleneğine atfedilen dinî ve siyasî hassasiyeti yansıtmaktadır.

Bir mevlid kutlaması sırasında 5000 koyun, 10.000 tavuk ve 100 atın kesildiği; 100.000 tabak yemek ile 30.000 tepsi helvanın dağıtıldığı bilgisi, söz konusu merasimlere katılımın büyüklüğü hakkında önemli bir fikir vermektedir. Ulemâ ve tasavvuf ehlinin önde gelen temsilcilerinin bu törenlerde hazır bulunduğu, Muzafferüddin Gökböri'nin kendilerine hil'at giydirdiği ve çeşitli hediyeler takdim ettiği bilinmektedir. Sûfiler ise öğle vaktinden sabaha kadar süren zikir ve semâ meclisleri tertip eder, bu toplantılarda 800 ila 1000 arasında sûfi bir araya gelir ve Gökböri de bu topluluğa bizzat katılırdı. Her yıl bu kutlamalar için tahsis edilen maliyetin 300.000 dinarı bulduğu belirtilmektedir.²⁰ Selçuklu sonrası dönemde atabeylikler aracılığıyla şekillenen bu tür tören geleneğinin, Memlûkler döneminde de sürdürülmesi, bu uygulamanın Memlûk kültürel yapısına da yerleştiğini göstermektedir.

Kuzey Afrika ve Endülüs'te esasen, Müslüman halkın Hristiyan bayramlarına yönelmesini engellemek amacıyla, kadı Ahmed es-Sebtî el-Azefî (ö. 633/1236) tarafından *velâdet kutlamaları* adıyla başlatılmış²¹ olan mevlid kutlamaları, Memlûkler dönemini takip eden süreçte siyasî ve dinî yapısıyla uyumlu şekilde bu geleneğin devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Bahrî Memlûkler (648-784/1250-1382) döneminde bu kutlamalara ilişkin kaynaklardaki bilgiler yetersiz olmakla birlikte Burcî Memlûkler zamanında da bu geleneğin ihtimamla sürdürüldüğü ve kutlamalara yeni törenler, uygulamalar ve görünümler eklendiği söylenebilir. Başlangıçta Irak, Suriye ve Mısır bölgelerinde şekillenen bu kutlama geleneği, zamanla Mağrib ve Endülüs'e ulaşarak bu coğrafyalarda da ihtişamlı törenlerle karşılık bulmuştur.²² Tunus'ta Sultan Abdülaziz el-Mütevekkil'in (796-837/1394-1434) hükümdarlığı döneminde başlayan bu kutlamalar, Hüseyinîler (1116-1376/1705-1957) döneminde Osmanlı örneği esas alınarak resmî devlet merasimi hüviyeti kazanmıştır.²³

Mevlid merasimleri, Hindistan, Afrika ve Yemen gibi İslâm coğrafyasının farklı bölgelerine de yayılmış; yerel kültürel unsurlarla zenginleşerek evrensel bir ritüel kimliği kazanmıştır. Dönemin yöneticileri bu kutlamalara özel bir önem atfetmiş, bazı zamanlarda resmî bayram hüviyetine kavuşturularak devletin takvimi içinde kurumsal bir nitelik kazanmıştır.²⁴

Mevlid törenleri, tarihsel süreçte çeşitli değişimlere uğrayarak ilâhiler ve kasidelerin belirli makamlarla okunması gibi unsurların eklenmesiyle daha zengin bir içerik kazanmıştır. Ancak bu törenlerin geçirdiği dönüşümler arasında en dikkat çekici olan, icra edildikleri mekânlar ve üstlendikleri işlevlerde meydana gelen

¹⁸ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4/117-119; Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 14; Aşûr, *Müctemâü'l-Mısri*, 198; Osman Çetin, "Tarihte İlk Resmî Mevlit Merasimleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2 (Bursa 1987), 75-76; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 481.

¹⁹ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4/118-119, Sendübî, *Târîhu'l-ihfâf*, 83; Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, s. 364; Akarpınar, *Mevlit Kutlamaları*, s. 182-183.

²⁰ Süyûtî, *Hüsnü'l-maksûd*, 43-44; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 1/439-440; Özel, "Mevlid", 29/475.

²¹ Ahmet Özel, "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükümü", *Divân*, 1 (2002), 240; Tamdoğan, "Mevlid", 103-104.

²² Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 13-14; Malatî, *Neylû'l-emel*, 2/257; Nûreddin Ali b. Dâvûd Hatîb el-Cevherî, *Nüzhetü'n-nüfûs*, thk. Hasan Habeshî (Mısır: Matbaatü Dâru'l-Kütüb, 1971-1973), 3/372; Sendübî, *Târîhu'l-ihfâf*, 6, 64; Ahmet Kavas, "Afrika'da Mevlid Uygulamaları", *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı, 2. Baskı, (Ankara: 2003), 462; Ağçoban, *Osmanlı'da Mevlid*, 18. 790/1388'de Şeyh Enbâbî adında bir sûfi şeyhinin zaviyesinde mevlid kutladığına dair bilgilere rastlanmaktadır.

²³ Özel, "Mevlid", 240; Kavas, "Afrika'da Mevlid", 462, 463; Tamdoğan, "Mevlid", 103-104.

²⁴ Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 14; Ağçoban, *Osmanlı'da Mevlid*, 18.

değişikliklerdir. Başlangıçta yalnızca Hz. Peygamber'in doğumunu kutlamak ve onun yüce vasıflarını anmak amacıyla düzenlenen ve bu yönüyle belirli gecelerde sınırlı çevrelerde gerçekleştirilen mevlid merasimleri, zamanla İslâm dünyasının dört bir yanına yayılmış ve çok çeşitli amaçlarla, farklı sosyal bağlamlarda icra edilen bir uygulama halini almıştır. Günümüzde bu törenlere katılan pek çok kişi, okunan mevlid metninin müellifini ya da yazılış amacını bilmemekle birlikte, mevlidi dinî bir tören olarak görmekte ve bu merasimlere katılmayı dinî bir yükümlülük olarak değerlendirmektedir.²⁵

Bu nedenle özellikle geçiş ritüelleri çerçevesinde, bilhassa ölüm törenlerinde mevlid okutmak, halk arasında vazgeçilmez bir dinî görev olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar kelime anlamı itibarıyla doğumu ifade eden mevlidin ölüm törenlerinde okunması ilk bakışta bir çelişki gibi görünse de mevlid merasimlerinin halk nezdinde dinî bir kutlama olarak içselleştirilmiş olması bu durumu anlamlı kılmaktadır.²⁶ Bu tür uygulamaların İslâm öncesi inanç unsurlarını barındırdığı yönünde bazı değerlendirmeler bulunsada mevlid geleneğinin özünde Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve bağlılık olduğu açıktır.

2. Memlûkler Döneminde Mevlid Kutlamaları

Geleneksel olarak kutlanan mevlid merasimlerinin, özellikle sultan ve saray çevreleri tarafından ne ölçüde ilgi gördüğünü ve hangi dönemlerde bu kutlamalara daha fazla önem verildiğini değerlendirmeden önce, ilmî çevrelerin bu törenlere yönelik yaklaşımlarını ve kaleme aldıkları eserlerin söz konusu kutlamalar üzerindeki etkisine kısaca değinmek istiyoruz.

İslâm'ın erken dönemlerinden itibaren kaleme alınan siyer, şemâil ve megazî türü eserlerde Hz. Peygamber'in doğumuna dair bazı bölümlere rastlanmakla birlikte, bu konuya müstakil olarak tahsis edilen ilk özgün eser İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Mevlidü'n-Nebî (el-Arûs)* adlı çalışmasıdır. Daha sonra İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Mevlidü Resûlillâh* adlı eseri gibi farklı dönemlerde birçok mevlid metni kaleme alınmış²⁷ ve bu metinler yalnızca yazılı olarak telif edilmekle kalmayıp özellikle mevlid merasimlerinde düzenlenen kıraat meclislerinde manzum yazılanlar sözlü icrayla da yaygınlaşmıştır. İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) öğrencisi ve fikirsel mirasçılarından biri olarak kabul edilen ve vefatında hocasının yakınına defnedilen İbn Kesîr'in mevlidine ait yegâne yazma nüshada yer alan bir notta, bu metnin Dımaşk'taki Muzafferî Camii müezzinlerinden Şeyh Bedrüddîn Hasen'in talebi üzerine yazıldığı belirtilmektedir. Eseri neşreden Müneccid, Şam'ın Sâlihiye bölgesinde bulunan ve büyük Hanbelî camilerinden biri olan söz konusu caminin, mevlid merasimleriyle tanınan Gökböri tarafından inşa ettirildiğine dikkat çekerek, ilgili müezzinin bu eseri, bizzat ihtifal esnasında okunmak üzere İbn Kesîr'den telif etmesini istemiş olabileceğini öne sürmektedir. Müneccid'e göre, bu talebin doğrudan İbn Kesîr'e yöneltilmiş olması, mevlid kutlamalarının dinî açıdan meşruiyetine işaret etmeyi amaçlamış olabilir. Nitekim eserin ilk sayfasında, İbn Kesîr'in isminin hemen ardından onun İbn Teymiyye'nin öğrencisi olduğuna dair bir ifade yer almaktadır ki, bu durum da eserin mezkûr amaca hizmet edecek biçimde kurgulanmış olabileceğini göstermektedir.²⁸

Mevlid mevsiminde toplumun ilgi gösterdiği geniş katılımlı merasimlerin, bu alanda kaleme alınan eserleri hem içerik bakımından hem de ortaya konan metinlerin sayısal artışı açısından önemli ölçüde etkilediği

²⁵ Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zemân*, tkh. Abdülazîz Feyyâz (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1421/2000), 2/427; Kâmil Toygar, "Türkiye'de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 4 (Ankara: 1982), 518-519; Efe, "Mevlid Merâsimleri", 29.

²⁶ Sehâvî, *Tibri'ü'l-mesbûk*, 14; Kavas, "Afrika'da Mevlid", 559.

²⁷ İbn Dihye 604/1207'de Erbil'e uğradığında daha önce de zikredildiği gibi (5.dipnot) *et-Tenvîr* adlı mensur bir eser yazarak Gökböri'ye takdim etmiş, o da kendisini bin dinarla ödüllendirmiştir. İbn Dihye'den önce bu mahiyette bazı eserler kaleme alınmışsa da *et-Tenvîr*, İslâm edebiyatında ilk mevlid kitabı olarak kabul edilir. Aynı dönemde ve daha sonra yazılmış bazı mevlidler: Sebti'nin (ö. 1203) *Dürrü'l-munazzam fi Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muazzam*'ı, İbnü'l-Arabî'nin (ö. 1240) *Mevlidü'l-cismânî ve'r-rûhânî*'si, Bekri'nin (ö. 1295) *Mevlid*'i ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 1429) *Mevlid*'i. Bk. İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4/119; Süyûtî, *Hüsnü'l-maksûd*, 42-43, 45; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 1/439; Komisyon, "Mevlid", 11; Özel, "Mevlid", 29/478; Akarpınar, *Mevlid Kutlamaları*, 177.

²⁸ Güllü Yıldız, "Memlûkler Dönemi Siyer Yazıcılığına Genel Bir Bakış", *İslam Tetkikleri Dergisi*, 10/1, (2020), 352.

anlaşılmaktadır.²⁹ Şam bölgesinden İbn Kesîr ve Alâî (ö. 761/1359)³⁰ gibi muhaddislerin öncülüğünde kaleme alınan ilmî nitelikteki mevlid metinleri, içerik açısından yüksek ilmî hassasiyet taşımaktadır. Ancak bu tür eserlerden günümüze yalnızca tek nüshaların ulaşmış olması, onların geniş halk kitleleri nezdinde popülerlik kazanmadığını ve daha çok rağbet gören halk tipi mevlid metinleri karşısında sınırlı bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir.³¹

Bahrî Memlûkler döneminde özellikle de kırk iki yıl kadar hüküm süren Nâsır Muhammed Kalâvûn (693, 698-709, 709-741/1293-1294, 1299-1309, 1310-1341) zamanında mevlid kutlamalarına dair kayıtların sınırlı olması,³² bu merasimlerin meşruiyetine katkı sağlayacak şekilde arzu edilen amacın gerçekleşmediğini düşündürmektedir. Nitekim döneme ilişkin tespit edilebilen yegâne kaydın İbn Hacer'e ait olduğu dikkate alınacak olursa bu durum karşılaştırma yapma imkânını da zorlaştırmaktadır. Emîr Aybek el-Hüsâmî'nin (ö. 756/1355), Dımaşk'ta ilim adamları ve sâlih kimselerin de katılımıyla dikkat çekici bir mevlid merasimi düzenlediğini kaydeden İbn Hacer bu hadise dışında konuya dair ayrıntılı bilgi sunmamıştır.³³ Malumatın yok denebilecek kadar az oluşu yöneticiler nezdinde itibarı olan İbn Teymiyye ve öğrencilerinden İbn Kesîr gibi âlimlerin etkili olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu nedenle yönetici sınıfın mevlid kutlamalarına mesafeli yaklaştığı ve saray çevresinde bu törenlerin tarihçilerin dikkatini çekecek ölçüde ilgi görmediği düşünülebilir. Yine bu dönemde Moğol-Haçlı tehditlerine karşı yürütülen mücadelelerin ve devletin yeniden teşkilatlanmasına öncelik verilmesinin, resmî nitelikteki mevlid merasimlerinin ya sınırlı biçimde icra edilmesine ya da kaynaklarda yeterince yansıtılamamasına neden olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca bu kutlamaların yeterince görünür olmamasında yahut resmî bir hüviyet kazanmamış olmasında, Fâtımîler dönemine ait uygulamaların benimsenmesine yönelik çekincelerin etkili olmuş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Öte yandan İbnü'l-Verdî'nin (ö. 749/1349) aktardığına göre, 731/1331 yılında İskenderiye'den Dımaşk'a gelen Mâlikî bir âlim, burada bazı ulemâ ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve rebûlevvel ayında mevlid kutlamasının bid'at olduğunu savunan bir risâle kaleme almıştır.³⁴ Bu bilgi de Bahrî Memlûkler döneminde mevlid kutlamalarına yönelik bakışın genel anlamda olumlu olmadığını düşündürmektedir.

Mevlid törenlerinin düzenlenmesinde siyasî koşullar, diplomatik fırsatlar ve dönemin olağanüstü gelişmelerinin de rolüne dikkat çekilmelidir. Berkûk (784-791, 792-801/1382-1389, 1390-1399), Sultan Çakmak (842-857/1438-1453), Kayıtbay ve Kansu Gavri (906-922/1501-1516) gibi sultanlar dönemindeki görkemli törenlere nazaran Bahrî Memlûkler dönemindeki törenlerin sönük kaldığını söylemek daha doğrudur. Belli zamanlarda sarayın iç avlusunda veya kalede dar kapsamlı olarak merasimlerin gerçekleştirilmesine rağmen halkın bu mübarek günü ev ve sokaklarını süsleyerek ışıktandırmalar yaparak ve coşkulu gösterilerle kutlamaya devam ettiği de bir gerçektir.³⁵

Mevlid merasimlerinin belirli bir protokole bağlanması, diğer İslâm coğrafyalarına kıyasla daha çok Memlûkler döneminden itibaren Türkler arasında kurumsallaşmış bir gelenek haline gelmiştir. Kal'atü'l-cebel'de *mevlid alayı* olarak adlandırılan resmigeçit töreniyle başlayan kutlamalar, belli ritüellere uygun olarak çoğunlukla bir protokol çerçevesinde verilen ikramlar ve hediyelerin takdimi şeklinde devam eden devlet törenleriyle sürdürülürken, halk arasında ise daha canlı, sosyal içerikli ve geniş katılımlı etkinlikler

²⁹ İbnü'l-Hâc, *Medhal*, 2/2-33; Yıldız, "Siyer Yazıcılığı", 353.

³⁰ Alâî'nin eseri, *el-Mevridü'r-râvî fi'l-Mevlidi'n-Nebevî* dir.

³¹ Yıldız, "Siyer Yazıcılığı", 353.

³² Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 100.

³³ Bk. Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-kâmine* (Beyrût: Dâru'l-Ceyl, ts), 1/441; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 100, 109; Aygül Düzenli, *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 314.

³⁴ Bk. Zeynüddîn Ömer İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbnü'l-Verdî* (Necef: Matbaatül-Haydariyye, 1389/1969), 2/287, 424; Ebu'l-Fida İsmail b. Ali, *el-Muhtasar fi ahbari'l-beşer*, thk. M. Zeynuhum, Y. S. Hüseyin (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 4/122; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 314.

³⁵ İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâü'l-gumr*, 1/354; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 4/446-447; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 100; Aygül Düzenli, *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 314.

düzenlenmiştir. Mevlid törenlerini kurumsallaştıran ve mevlidi resmî bir devlet merasimi haline getiren Memlûkler'dir. Memlûk tarihi kayıtlarında bu törenlerin kurumsal olarak ilk kez icrası, Bahrî Memlûkler'in son yıllarında 785/1383'te Sultan Berkûk dönemine rastlamaktadır.³⁶ Bu tarihten itibaren mevlid kutlamaları, devlet protokolünün bir parçası haline gelerek hem dinî hem de kültürel bir ritüel olarak Memlûk toplumunda kökleşmiştir.

Mısır'daki mevlid kutlamalarına genel olarak bakıldığında, özellikle Burcî Memlûkler zamanında büyük bir ihtişam ve resmîyetle gösterişli ve kapsamlı bir biçimde icra edildiği söylenebilir. Nitekim dönemin ilk sultanı Berkûk'un, bu merasimler için son derece gösterişli törenler tertip ettirdiği ve bu organizasyonlara ciddi mali kaynaklar tahsis ettiği nakledilmektedir. Rebûlevvel ayının başlamasıyla birlikte düzenlenen bu törenlerde, Kahire Kalesi'nde özel olarak kurulan merasim çadırı, en kıymetli kumaşlarla bezenir; içerisine değerli halılar serilir ve protokolü ağırlamak üzere koltuklar yerleştirilirdi. Bu çadırlarda, bal, limon suyu ve şekerden yapılmış özel içecekler sunulurdu. Hizmet eden birçok insan, konuklara bal ve şekerle hazırlanmış içecekler ikram ederdi.³⁷ Bu özenli hazırlıklar, kutlamaların hem temsîlî yönüne hem de toplumsal önemine işaret etmektedir.

Mevlid gecesi hazırlıkları ikindi namazıyla başlardı. Tertiplenen resmî merasimlerde, Sultan ve halife ile birlikte dört mezhebin başkadıları, ilim ve tasavvuf çevrelerinden önde gelen isimler, emîrlar, askerî ve sivil idareciler, toplumun ileri gelenleri ve bazı yabancı ülkelerden gelen elçiler törende hazır bulunurdu.³⁸ Program, Kur'ân-ı Kerîm tilavetiyle başlar; sonrasında verilen vaazlar eşliğinde tarikat mensupları zikir ve evrad icra eder; bu dinî içerikli bölümün ardından davetlilere yemek ikram edilirdi. Tören sırasında sultana tebrikler sunulurken, o da devlet erkânına, âlimlere ve sûfilere hediyeler takdim eder, yoksullara ise sadakalar dağıtırdı. Fakirlere verilen yardımın dört bin dinarı geçtiği, özellikle mevlid gecesinde on iki bin dirhem dağıtıldığı, ayrıca gecenin sabahında ise sultanın misafirlere buğday, pirinç ve mercimek dağıttığı kayıtlarda geçmektedir.³⁹ Mevlid ayı boyunca devam eden bu resmî merasimler, halk nezdinde bir minnet ifadesi ve manevi sevinç kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

Sultan Berkûk döneminden itibaren Mısır'da mevlid kutlamaları her yıl rebûlevvel ayının ilk gününden başlayarak on ikinci gününe kadar tüm görkemiyle sürdürülmüş, özellikle Kayıtbay'ın hükümdarlığı sırasında düzenlenen merasimlerin, dönemin en dikkat çekici ve ihtişamlı törenleri arasında yer aldığı çeşitli kaynaklarda ifade edilmiştir. Kayıtbay, mevlidi sadece geleneksel bir anma merasimi olmaktan çıkarak, saray protokolünün ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Nitekim onun bu törenlere gösterdiği ilgi ve yaptığı harcamaların eşine rastlanmadığı, kutlamalara estetik ve kurumsal bir boyut kazandırdığı belirtilmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'in doğum günü için inşa ettirdiği özel çadır, bu ilginin somut bir göstergesi olarak öne çıkar. Söz konusu yapı, sadece bir tören mekânı değil aynı zamanda Memlûk saray mimarisinin ve sanat anlayışının zarafetini yansıtan bir başyapıt olarak kabul edilmiştir. Çadırın inşasında görev alan Mısırlı zanaatkârlar, işçiliği en ince ayrıntısına kadar işleyerek ortaya dönemin sanat anlayışına uygun, simgesel yönü güçlü bir eser koymuşlardır. Törenlerde kullanılan müzik aletleri, ziller ve diğer sesli unsurlar da mevlid ritüelinin önceki dönemlerden farklılaşmasını sağlamıştır. Bu yönüyle Kayıtbay dönemindeki uygulamalar, görsel ve işitsel estetiği bir araya getiren bütüncül bir tören tecrübesine

³⁶ Makrîzî, *Sülûk*, 5/207; Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 14; Kavas, "Afrika'da Mevlid", 462. Sultan Berkûk, Burcî Memlûklerin ilk sultanıdır. Onun birinci saltanatından sonra Bahrî Memlûkler'in son sultanı Zeynüddîn II. Hâccî'nin (783, 791/1281, 1389) ikinci defa tahta çıktığı bilinmektedir.

³⁷ Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 14; Sendûbî, *Târîhu'l-ihfâl*, 115-117; 124-126; Hatim Mahamid, Younis Abu Alhajja, "Popular Religious Preaching as Informal Education and its Impact on Medieval Islamic Culture", *American Journal Of Islam And Society*, 41(3-4)/58,72 73; Nebîl Cemîl Karhîlî, *el-İhtifâlât fî asri'l-Memâlik* (Dımaşk: Câmîatü Dımaşk, Külliyyetü'l-Âdâb Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1431/2010), 60-61; Özel, "Mevlid", 29/476.

³⁸ Sendûbî, *Târîhu'l-ihfâl*, 118.

³⁹ Makrîzî, *Sülûk*, 5/409; Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 14; Karhîlî, *İhtifâlât*, 60; Aşûr, *Müctemai'l-Mısri*, 197-198; Özel, "Mevlid", 29/476.

dönüşmüştür.⁴⁰ Böylece Kayıtbay'ın düzenlediği mevlid kutlamaları hem mimari zarafet hem de törensel ihtişam bakımından çağdaşları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olmuş, sonraki Memlûk sultanlarına model teşkil eden kapsamlı ve etkileyici bir uygulama olarak tarihî hafızada yerini almıştır.

Memlûkler döneminde İslâm, toplumsal hayatın hemen her alanında belirleyici bir unsur olarak varlık göstermiştir. Bu bağlamda dinin çeşitli tezahürleri arasında, mevlid merasimlerinin düzenlenmesi yanında *Sahîh-i Buhârî*'nin topluca okunması da dikkat çekmektedir. Memlûklerde Hz. Peygamber'e ve onun sözlerin verilen değeri göstermesi bakımından Buhârî Hatmi okunması tıpkı mevlid merasimlerine benzer bir uygulamadır. Çeşitli vesilelerle ve özellikle Ramazan ayında kimi zaman sultanın da iştirakiyle icra edilirdi. İbn Ebû Cemre (ö. 699/1300), İmam Buhârî'nin okuyucularına özel duası nedeniyle bu âdetin halkta karşılık bulduğunu belirtmektedir.⁴¹ Söz konusu uygulamalar, Hz. Peygamber'e duyulan derin sevginin ve onun sünnetine olan bağlılığın yalnızca bireysel bir inanç düzeyinde kalmadığını, aynı zamanda kamusal ve kültürel alanlarda da güçlü biçimde ifadesini bulduğunu göstermektedir. Bu durum, Hz. Peygamber'e duyulan sevginin derinliğini ve onun hadislerinin İslâm toplumlarındaki güçlü konumunu göstermesi bakımından önemli olduğu gibi, söz konusu sevginin kültürel pratikler ve kolektif ritüeller aracılığıyla görünürlük kazanarak, Hz. Peygamber sevgisi etrafında şekillenen tarihsel süreklilik içinde toplumsal hafızayı besleyen ve millet olma bilincini pekiştiren birleştirici bir değer haline geldiğini de ortaya koymaktadır.⁴²

Memlûkler döneminden itibaren, bölgenin tanınmış sûfîlerinden Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276) ve İbrâhim ed-Desûkî (ö. 676/1277) başta olmak üzere, bazı önemli şahsiyetlerin doğum yıldönümlerini anmak amacıyla da *mevlid* teriminin kullanılmaya başlandığı görülmektedir.⁴³ Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen velîlerin adına düzenlenen mevlid merasimleri ise genellikle bilinen ölüm yıldönümleri esas alınarak gerçekleştirilirdi. Sûfîlerin dinî ve sosyal konumuna bağlı olarak bu törenler bir gece sürebildiği gibi, bir gün, bir hafta hatta sekiz gün boyunca da devam edebilirdi. Aynı şekilde, bazı mevlid merasimleri dar kapsamlı olup küçük yerleşim birimlerinde düzenlenirken, bazıları ise büyük şehirlerde ve bölgesel düzeyde geniş katılımı icra edilirdi. Örneğin, Ahmed el-Bedevî adına Tanta'da düzenlenen mevlid, tarikat mensuplarının uzak bölgelerden gelerek iştirak ettiği en yoğun katılımlı törenlerden biri olarak bilinmektedir.⁴⁴

Bu bağlamda düzenlenen mevlid merasimlerine katılanların toplumsal profili, mevlid düzenlenen şahsiyetin ilmî ya da tasavvufî kimliği, kutlamaların içeriği ve toplumsal bağlam gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak değişiklik göstermekteydi. Örneğin, ilmî yönü öne çıkan âlimlerin mevlidlerinde daha çok ulemânın yer aldığı bilinmektedir. Buna karşılık, sûfî şair İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235) gibi kişiler için tertip edilen mevlid törenlerine fakir halk kesimlerinin yoğunlukla katıldığı, İbrâhim Gülşenî (ö. 940/1534) adına düzenlenen mevlidlerde ise özellikle Türk kökenli katılımcıların ve seçkin zümrelerin ön planda olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵

Hz. Peygamber'e duyulan sevgi, Buhârî okunması (Buhârî hatmi) ve mevlid törenleri gibi dinî pratikler aracılığıyla Müslümanların bireysel ve toplumsal yaşamlarında ne derece merkezi bir konuma sahip olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Orta Çağ'da hem doğuda hem batıda kurulan birçok devlet gibi, Memlûk Devleti'nin şekillenmesinde de din temel belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Bu

⁴⁰ İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâü'l-gumr*, 1/354; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 114-115; Aşûr, *Müctemai'l-Mısri*, 197; Özel, "Mevlid", 29/476. İnşa edilen çadırın özellikleri hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bk. Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 115-117.

⁴¹ Makrîzî, *Sülûk*, 7/393; İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâü'l-gumr*, 1/354; Muhammed b. Ahmed b. İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, (Mekke: Dârü'l-Bâz, 1404/1983), 4/88; M. Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1993), 7/117-118.

⁴² Altan Çetin, "Memlûkler Devrinde Ramazan; Buhari Ve Mevlid", *Kafkassam*, Erişim Tarihi: 05.07.2021; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 318-321.

⁴³ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 3/206; Eric Geoffroy, *Le soufisme en Egypte et en Syrie sous les derniers Mamelouks et les premiers Ottomans* (Damas: Institut Français de Damas, 1995), 106; Özel, "Mevlid", 29/476.

⁴⁴ İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâü'l-gumr*, 4/11; Michael Winter, *Egyptian Society under Ottoman Rule 1517-1798* (London: Routledge, 1992), 174-178; Özel, "Mevlid", 29/476.

⁴⁵ Winter, *Egyptian Society*, 175; Özel, "Mevlid", 29/476.

çerçevede, Buhârî hatmi ve mevlid geleneğinin varlığı, söz konusu devletin dinî yapısını ve kültürel atmosferini anlamada önemli iki alt bağlam olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶

Memlûkler döneminde her yıl düzenli olarak icra edilen bazı dinî merasimler, devletin resmî takvimi içerisinde önemli bir yer tutmaktaydı. Hicrî yılbaşının tebriki, mevlid kutlaması, mahmilin tören eşliğinde dolaştırılması (deverânü'l-mahmil)⁴⁷ ve Ramazan aylarında gerçekleştirilen Buhârî okumaları⁴⁸ bu merasimlerin en başta gelen örnekleri arasında yer almaktadır. Bu etkinliklerde sultan, halife, dört başkadı ile üst düzey emîrler de hazır bulunarak törenlere resmî bir boyut kazandırmaktaydılar.⁴⁹ Dinî mahiyeti ağır basan bu tür merasimler aslında ulemânın alanına giren faaliyetler olarak görülse de, Burcî Memlûkler dönemiyle birlikte resmî tören hüviyeti kazandığından sultanların halife ve diğer devlet erkânı ile birlikte bu törenlere katılımının, siyasî meşruiyetlerini pekiştirme ve halkla ilişkilerini güçlendirme bağlamında önemli olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰

Ulemâ ile siyasî otoriteyi temsil eden yöneticilerin bir araya geldiği dinî içerikli bu merasimler arasında, Hz. Peygamber'in doğumunu anma amacı taşıyan mevlid kutlamaları ise özel bir önem arz etmektedir.⁵¹ Bu konuda Mısırlı edebiyatçı, dilbilimci ve yazar Sendûbî (ö. 1967), Memlûkler'in de kendilerinden önceki bazı uygulamalardan ilham alarak Mevlid-i Nebevî'yi resmî törenlerle ihya ettiklerini ifade eder.⁵² Dolayısıyla, söz konusu merasimlerin sadece dinî bir vecibe olarak değil, aynı zamanda ulemâ ve iktidar mensuplarının buluşmasına zemin hazırlayan kamusal alanlar olarak da işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

Burcî Memlûkler döneminden itibaren bu kutlamaların daha belirgin ve düzenli hâle geldiği gözlemlenmektedir. Nitekim bu dönemde resmî protokole bağlanan mevlid kutlamalarının en görkemlilerinin Berkûk, Çakmak, Kayıtbay ve Kansu Gavrî iktidarlarında gerçekleştirildiğine dair kayıtlar bunu teyit etmektedir. Sehâvî, 785/1383 yılında Sultan Berkûk'un tertip ettirdiği ve halk arasında şöhret kazanmış olan mevlid törenlerinden bahsederken; merasime katılan bir âlimin gözlemlerine dayanan anlatımda, yapılan masraflar ve törenin ihtişamı ayrıntılı biçimde aktarılmaktadır. Sehâvî'nin anlatımında dikkat çeken bir başka husus ise mevlid kutlamalarının tarihsel kökenine dair değerlendirmeleridir. Bu çerçevede, söz konusu merasimlerin ilk Gökböri tarafından düzenlendiğini belirtir ve bu uygulamayı övgüyle karşılayan tarihçi Ebû Şâme'ye (ö. 665/1267) ait ilgili esere gönderme yapar.⁵³ Sehâvî, ayrıca 845/1441'te rebûlevvel ayında Sultan Çakmak tarafından düzenlenen mevlid merasimine atıf yaparak, kutlamalarda mevlid okunmasına özel önem verildiğini belirtir. Ona göre, rebûlevvel ayı boyunca halk geniş çaplı ziyafetler

⁴⁶ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî (Cîze: Dâru Hicr, 1997-1999), 18/20, 190-191, 669; Makrîzî, *Sülûk*, 5/207-208; Çetin, "Buhari ve Mevlid".

⁴⁷ Bk. Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ* (Kahire: Matbaatü'l-Emiriyye, 1332/1914), 4/46-48, 57-58; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 1(1)/336; 3/248, 257, 340; Aşûr, *Müctemaü'l-Mısri*, 193-198; Münir Atalar, "Emîr-i Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 1995), 11/132; Erol, "Mısır Mahmili", 29/1, 48-54; Buzpınar, "Surre", 37/567-569; Karhîlî, *İhtifâlât*, 67-69; Düzenli, *İktidar Ulema İlişkisi*, 311.

⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 18/20, 190-191, 669.

⁴⁹ Makrîzî, *Hıtat*, 2/392-394, 396; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 3/259; Sehâvî, *Tibriü'l-mesbûk*, 14.

⁵⁰ Düzenli, *İktidar-Ulema İlişkisi*, 312.

⁵¹ Makrîzî, *Hıtat*, 2/392-394, 396; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 3/248; Sehâvî, *Tibriü'l-mesbûk*, 14.

⁵² Bk. Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 99, 109-110; Düzenli, *İktidar-Ulema İlişkisi*, 313.

⁵³ İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâü'l-gumr*, 1/354; Sehâvî, *Tibriü'l-mesbûk*, 14; İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zemân*, 2/426-427; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 4/446; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 109-110, 114-115; Aşûr, *el-Müctemaü'l-Mısri*, 197; Özel, "Mevlid", 29/476; Düzenli, *İktidar-Ulema İlişkisi*, 315.

Sehâvî'nin Mevlid-i Nebevî kutlamalarına ilişkin değerlendirmeleri sırasında atıfta bulunduğu Ebû Şâme'ye ait eser *el-Bâis alâ inkârî'l-bida' ve'l-havâdis* başlığını taşımaktadır. Bu eser, İslâm toplumlarında sonradan ortaya çıkan uygulamaların değerlendirilmesini konu edinmekte olup, mevlid merasimlerinin meşruiyetine dair erken dönem yaklaşımların anlaşılmasında önemli bir kaynaktır. Sehâvî'nin bu atfı hem tarihî sürekliliğin izlerini göstermesi bakımından hem de mevlid geleneğinin ilmî temellendirilmesinde otorite kabul edilen isimlerin görüşlerini yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Ayrıca bk. Ebû Şâme Şihâbüddîn el-Makdisî, *el-Kitâbü'l-bâis* (Riyâd: Dâru'r-Râye, 1410/1990), 99-100, 106, 117, 238-244; Sehâvî, *Tibriü'l-mesbûk*, 14; Düzenli, *İktidar-Ulema İlişkisi*, 315. Yine benzer bir eser İbnü'l-Hâc'ın (ö. 737/1336) *Medhal*'idir. İbnü'l-Hâc da sema/raks, türbe ziyaretleri, kadınların bu merasimlerde aşırı görünür olması, okunan mevlidlerdeki içerikler ile gerçekleştirilen törenlerin abartılı oluşu gibi nedenlerle mevlid kutlamalarını bid'at olarak değerlendirmektedir. Bk. İbnü'l-Hâc, *Medhal*, 2/2, 16-1824-25; Peyman Ünügür Tekin, "İbnü'l-Hâc el-Abderî (ö. 737/1336) Zaviyesinden Memlûklerin İlk Asrında Bid'at Tartışmaları", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Haziran 2025), 25/327.

düzenlemekte, yoksullara ikramlarda bulunmakta ve bu uygulamaları bereket vesilesi olarak görmektedir. Sehâvî, ayrıca Hristiyanların kendi peygamberlerinin doğumunu büyük törenlerle kutlamalarını hatırlatarak, Müslümanların da Hz. Peygamber'in doğumunu benzeri hatta daha büyük bir özenle anmalarının dinî açıdan yerinde ve anlamlı olduğunu vurgular.⁵⁴ Bu karşılaştırma, mevlid merasimlerinin sadece bir ibadet ve anma biçimi değil, aynı zamanda İslâm ümmetinin kimliğini ve bağlılığını ifade eden sembolik bir pratik olduğunu ortaya koymaktadır.

Memlükler'de sosyal ve dinî hayat üzerine yaptığı çalışmasında Âşûr, mevlid merasimlerine dair kapsamlı bilgilere yer vermektedir. Âşûr'a göre, kutlamalar rebûlevvel ayının ilk gününden başlayarak esas merasimin gerçekleştirildiği on ikinci gününe kadar süren yoğun bir hazırlık süreciyle devam ederdi. Yapılan hazırlıklar, törenlerin sadece tek bir güne mahsus olmayıp belirli bir zaman dilimi içinde planlı ve aşamalı bir şekilde organize edildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.⁵⁵ Âşûr'un tespitleri, mevlidin Memlük toplumu nezdindeki kurumsal ve toplumsal önemine ışık tutmaktadır.

Mevlid merasimleri, başkadıların da her zamanki gibi iştirak ettiği resmî ve geniş katılımlı törenler olarak dikkat çeker. Bu törenlerle ilgili çok sayıda tarihî kayıt bulunmaktadır. Bunlar arasında, yalnızca yerli unsurların değil, yabancı misyonların da yer aldığı bazı örnekler özellikle kayda değerdir. Nitekim 7 Rebûlevvel 823/22 Mart 1420'de sultanın huzurunda düzenlenen mevlid merasimi, dönemin başkadıları, ümerâsı ve tanınmış âlimlerinin yanı sıra Osmanlı elçilik heyetinin de katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu törende, Osmanlı ulemâsından Molla Fenârî (ö. 834/1431), sultanın özel daveti üzerine hazır bulunmuştur. Söz konusu merasimle ilgili olarak Cevherî (ö. 900/1495), Sultan Şeyh el-Mahmûdî'nin (815-824/1412-1421) Fenârî'ye Mısır'da kendisine uygun bir görev teklif ettiğini, ancak Fenârî'nin bu teklifi kabul etmediğini nakletmektedir.⁵⁶ Malatî (ö. 920/1514) ise, sultanın Fenârî'yi Osmanlı hakkında bilgi edinmek amacıyla davet ettiğini belirtir.⁵⁷ Bu kayıtlar, Memlük sarayında düzenlenen mevlid törenlerinin dinî bir ritüel olmanın yanında diplomatik ilişkilerin ve ilmî müzakerelerin gerçekleştiği platformlar olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

864/1460'te *Havşû's-Sultânî* adı verilen büyük meydanda düzenlenen mevlid merasimi dikkat çekici bir gelişmeye sahne olmuştur. Törene, Kıbrıs kralı II. John'un (1432-1458) oğlu Frank James/Cakum el-Frencî (1464-1473) de katılmıştı. Sultan Seyfeddin İnal (857-865/1453-1461), bu Hristiyan prensi bizzat davet etmiş ve onu başkadıların da bulunduğu yüksek rütbeli devlet erkânının yanına oturtmuştur.⁵⁸ Bu uygulama, hoşnutsuzlukla karşılanmış ve geniş çevrelerce eleştirilmiştir. İbn Tağrıberdî, sultanın bu tercihinin İslâm'ın izzetini göstermek ve gayrimüslimlerin zilletini vurgulamak amacıyla özellikle yaptığını belirtirken,⁵⁹ Sehâvî ise eleştirenler arasında yer almakta ve başkadıların da mecliste bulunduğunu ifade etmektedir. Hatta onları bu duruma karşı gerekli tepkiyi göstermedikleri gerekçesiyle açıkça eleştirmektedir.⁶⁰

Benzer bir olay, 915/1509'teki mevlid töreninde yaşanmıştır. Bu törene dört başkadı ve ümerâ ile birlikte Osmanlı şehzadesi Korkut Bey (ö. 919/1513) de katılmıştır. Merasim sırasında Sultan Kansu Gavri, Şâfiî başkadısının protokoldeki önceliğine rağmen, Korkut Bey'i onun önüne oturtmuştur. Ayrıca Sultan, teamüllerin aksine gösterişli elbiseler giymiştir. İbn İyâs, bu uygulamanın Şehzade Korkut'a Memlükler'in

⁵⁴ Bk. Makrîzî, *Sülûk*, 7/434, 461; Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 13-14; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitîfâl*, 109-110, 113-114; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 314.

⁵⁵ Âşûr, *Müctema'u'l-Mısırî*, 197-198; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 315.

⁵⁶ Cevherî, *Nüzhetü'n-nüfûs*, 2/462-463; Malatî, *Neylû'l-emel*, 1(4)/56-57; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 3/130, 164, 400; İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: 2020), 30/245; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 315.

⁵⁷ Malatî, *Neylû'l-emel*, 1(4)/56-57.

⁵⁸ İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 16/136; Malatî, *Neylû'l-emel*, 2/6, 73; Şemsüddîn es-Sehâvî, *Vecîzü'l-keîâm*, thk. Beşşâr A. Marûf vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995), 2/729; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 2/357, 3/90-91; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 316.

⁵⁹ İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 16/136.

⁶⁰ Sehâvî, *Vecîzü'l-keîâm*, 2/729.

ihtişamını ve siyasî gücünü göstermek amacıyla yapıldığını ifade etmektedir.⁶¹ Söz konusu örnekler, mevlid merasimlerinin yalnızca dinî bir mahiyet taşımadığını, aynı zamanda diplomatik amaçlara hizmet eden ve belirli mesajlar iletme niteliği taşıyan törenler olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Kansu Gavrî tarafından 921/1515'de düzenlenen mevlid kutlamalarında yine buna benzer başka bir hadise yaşanmıştır. Mısır'da bulunan ve törene katılan Mekke Emîri Şerîf Berekât, Sultan tarafından vezir Sûdûn el-Acemî'nin oturduğu yerin üzerine yerleştirilen yüksekçe bir mindere oturtularak onurlandırılmıştır. Dört mezhep başkadısının yanı sıra üst düzey devlet erkânı, bürokratlar ve medrese şeyhleri de merasime katılmış, kutlamalar büyük bir coşku ve düzen içerisinde gerçekleşmiştir.⁶² Sultanın, hicrî yılbaşı ve diğer kutlamalarda olduğu gibi, mevlid törenlerinde de hazır bulunanlara bol miktarda ikram ve ihsanda bulunduğu özellikle vurgulanmalıdır. Bu uygulamalar, hükümdarın meşruiyetini ve cömertliğini pekiştiren bir davranış biçimi olarak değerlendirilmelidir.

Mevlit törenlerinde hoş karşılanmayan bazı davranışların da sergilendiği İbnü'l-Hımsî'nin (ö. 934/1528) aktarımlarından anlaşılmaktadır. Nitekim Sultan Kansu Gavrî'nin 908/1502'de düzenlenen mevlid merasiminde memlûk askerlerinin kışlalarından çıkarak çevreye çamur, atık yağ ve çeşitli çöpler saçmalarını yasakladığını belirten İbnü'l-Hımsî, bu tutumun ise askerlerinin uzun süredir sürdürdükleri ve alışkanlık haline getirdikleri olumsuz bir gelenek olduğunu özellikle vurgular.⁶³ Bu örnek, Mevlid-i Nebvî kutlamalarının toplumsal düzenin korunması, devlet protokolünün işletilmesi ve saray-adliye ilişkilerinin görünür hâle gelmesi bakımından da belirli işlevler üstlendiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

İbn İyâs, 908/1502'deki törenlerle ilgili binler emîri (emîr-i elf) rütbesine sahip yirmi dört üst düzey emîrin aynı merasimde hazır bulunduğunu özellikle vurgular ve yüksek rütbeli bu emîrlerin bir araya gelmesini alışılmadık bir durum olarak değerlendirir. Bu olağanüstü katılım, dönemin siyasî ve sosyal atmosferinde mevlid törenlerinin sahip olduğu önem ve temsili güç hakkında ipuçları verirken, törenlerle bağlantılı yaşanan bazı olumsuzluklara da dikkat çeker. Nitekim İbn İyâs, görevlilerin maaş ve ikramiyeleri olan *Camekiyye* ödemesiyle ilgili ilginç bir olayı aktarır. Bu ödemelerin yapılacağı gece sabaha karşı Ali b. Ebî'l-Cûd'un sorumluluğundaki maaşları taşıyan bir para kervanının Züveyle Mahallesi'nden yola çıktıktan sonra karanlık bir sokakta Arap kıyafetli Türk askerlerinin baskınına uğradığını, korumalardan birinin öldürüldüğünü ve 12.000 dinarın bulunduğu katırın parayla birlikte kaçırıldığını anlatır. Ayrıca bu meblağın kesilen cezalar, el koymalar, işkence ve hapis gibi baskıcı yöntemlerle başta zengin tüccarlar olmak üzere meşhur kişilerden ve halktan temin edildiğinden bahseder. İbn İyâs, yaşanan bu olaya dair kayıtsızlığı, "Bu meselede iki keçi bile tokuşmadı" ifadesiyle vurgular.⁶⁴ Bu durum, dönemin yönetim zaaflarını ve törensel ihtişamın ardındaki yapısal sorunlara ve toplumsal gerilimlere de işaret eder. Sonuçta zorla toplanan para, kamuya hiçbir fayda sağlamadan yitip gitmiş, bu durum ise halk arasında hoşnutsuzluk yarattığı gibi yöneticiler açısından da ciddi bir hayal kırıklığına yol açmıştır.⁶⁵

Geleneksel hale gelen bu merasimlerin olağanüstü gelişmeler nedeniyle iptal edildiği de olmuştur. Nitekim 904/1498'de Sultan Nâsır Muhammed b. Kayıtbay (901-904/1496-1498) döneminde yaşanan bazı olumsuzluklar nedeniyle mevlid törenleri ertelenmişti. Benzer şekilde 919/1513'te Kahire'yi etkisi altına alan veba salgını, aynı yıl meydana gelen iç karışıklıklar ve Kansu Gavrî'nin sağlık sorunları gibi bir dizi

⁶¹ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 4/154-157; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 127-131; Feridun Emecen, "Korkut, Şehzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: 2002), 26/205; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 316.

⁶² İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 4/446; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 134-135. Sendûbî her ne kadar sûfî şeyhlerinin de katıldığını belirtse de İbn İyâs'ın bahsettiği meşayih'in medrese başmüdürrisleri olduğu belirtilmelidir. Bk. İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 4/446; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 134.

⁶³ İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zemân*, 2/426; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 316-317. Kutlamalarda Hz. Peygamber'e salât ve selâm dışında aşırıya kaçan bazı uygulamaların 790/1388'da yasaklandığına dair bilgi için ayrıca bk. Malatî, Neylül-emel, 2/256.

⁶⁴ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 4/41.

⁶⁵ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 4/41; İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zemân*, 2/426; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 316-317.

olumsuzluklar nedeniyle mevlid merasimi yanında diğer bazı toplu etkinliklerin de düzenlenmediği belirtilmelidir.⁶⁶ Söz konusu iptal kararı, dönemin siyasî ve toplumsal istikrarsızlığıyla birlikte değerlendirildiğinde, mevlid törenlerinin ciddi bir hazırlık ve devlet desteği gerektiren kurumsal organizasyonlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu örnek, olağanüstü koşulların, söz konusu merasimlerin icrasını doğrudan etkileyebildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu örnekler bir arada değerlendirildiğinde, Mevlid-i Nebvî merasimlerinin Memlûk toplumunda yalnızca dinî bir anma vesilesi olmadığını; aksine siyasal temsilden toplumsal düzene, diplomatik ilişkilerden bürokratik işleyişe kadar geniş bir yelpazede etkili bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu törenler, devlet erkânı, ulemâ, askerî elit ve halkın bir araya geldiği kamusal alanlar olarak yönetim tarzının, otorite ilişkilerinin ve sosyal hiyerarşinin görünür hale geldiği sahneler niteliğindedir.

3. Sultanların Mevlid Kutlamalarına İlgisi: Siyasal ve Dinî Meşruiyetin Gösterimi

Memlûkler dönemi, siyasî iktidarların İslâm dünyasında dinî meşruiyet arayışlarını yoğunlaştırdığı bir süreç olarak dikkat çeker. Bu bağlamda, Hz. Muhammed'in doğumunu anmak amacıyla düzenlenen mevlid merasimleri, yalnızca bir dinî hassasiyetin ifadesi olarak görülmemelidir. Bu kutlamalar aynı zamanda sultanın otoritesini pekiştirme, halkla sembolik bağ kurma ve ulema sınıfıyla ilişkiyi sağlamlaştırmaya aracı olarak işlev görmüştür. Özellikle 14. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bu merasimler, Memlûk sarayında kurumsallaşmış,⁶⁷ sosyal hiyerarşinin ve devlet protokolünün özenle sahnelendiği gösterişli törenlere dönüşmüştür.

Mevlid merasimlerine sultanların gösterdiği ilgi, sıradan bir dindarlıkla açıklanamayacak kadar çok yönlüdür. Bu törenler, Memlûk siyasal kültüründe dinî bağlılığın ötesinde sultanın siyasî kudretini, halk üzerindeki otoritesini ve koruyuculuğunu görünür kıldığı kamusal bir temsil alanı olarak işlev görmüştür. Nitekim Memlûk sultanları bu vesileyle halkın gönlünü kazanmak, ulemâ ve tasavvuf çevrelerinin desteğini almak, meşruiyetlerini yeniden pekiştirmek ve rakiplerini gölgede bırakmak gibi stratejik hedeflere yönelmiştir.

Sultan Berkûk, mevlid törenlerini saray geleneğine sistematik biçimde dâhil eden Burcî Memlûkler döneminin ilk hükümdarıdır. Onun döneminde bayramlar ve kutlamalarda değişikliğe gidilmiştir. Bu kutlamalar, devletin resmî dinî yapısının bir parçası haline gelmiştir. Özellikle bu törenler vesilesiyle şeyh, ulemâ ve sûfilere verilen hediyelerle/ikramlarla Memlûk idaresi, dinî elitlerle olan ilişkisini pekiştirmiştir.⁶⁸ Söz konusu mevlid merasimlerinde okunan kasideler ve yapılan dualar, Hz. Peygamber'e duyulan sevginin bir göstergesi olmasının yanı sıra törenlerde verilen hediyeler ve dağıtılan ikramlar, sultanın adaleti, hayırseverliği ve kudreti gibi vasıflarını öne çıkarması bakımından da önem taşımaktadır. Bu yolla sultanın otoritesi dinî referanslarla desteklenmiş, toplumsal kabul ile güçlenen bir meşruiyet zemini kazanmıştır.

Sultan Kayıtbay döneminde ise mevlid merasimleri daha belirgin biçimde saray protokolüne bağlanmış, estetik ve törensel yönleriyle iyice zenginleştirilmiştir. Bu döneme ait kayıtlar, mevlid törenleri için belirli meblağların tahsis edildiğini ve törenlerin hangi camilerde, hangi ritüel düzeniyle yapılacağını ayrıntılı biçimde belirtmektedir.⁶⁹ Burcî Memlûkler sultanlarından ilk ve tek Hacca gidebilen Kayıtbay, Kahire'de yaptığı harcamaların bir benzerinin de Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlere tahsis ettirmiş, hicaz halkının

⁶⁶ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 4/309-310; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 123; Düzenli, *İktidar-Ulemâ İlişkisi*, 317.

⁶⁷ Bu törenlerin kurumsallaştığını göstermesi bakımından özellikle Aynî başta olmak üzere yıllara, aylara hatta günlere göre kayıt tutan birçok tarihçinin rebiülevvel ayı ile ilgili verdiği malumatlarda ekseriyetle mevlid merasimlerinin düzenlendiği, bu işe özel ihtimam gösterildiği ve teamüle riayet edilerek devlet protokolünün uygulandığı belirtilmektedir. Bk. Makrîzî, *Sülûk*, 5/207, 346, 368, 409, 6/259; Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 13, 42, 62, 117, 144, 306; Malatî, *Neylû'l-emel*, 4/248, 293, 342, 366, 5/95, 6/16, 73; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 2/390-391; 3/21, 38, 53, 63, 90, 98, 200, 206, 280, 340, 4/309-310.

⁶⁸ Makrîzî, *Sülûk*, 5/207; Makrîzî, *Hıtat*, 3/421; Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 13-14; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 109; Kavas, "Afrika'da Mevlid", 462.

⁶⁹ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 3/200, 4/446; Özel, "Mevlid", 29/ 476.

gönlünü kazanmıştır.⁷⁰ Bu bilgiler, mevlidin yalnızca bir saray ritüeli olmadığını aynı zamanda merkezi iktidarın coğrafi olarak geniş bir alanda dinî nüfuz kurma girişimi de hizmet ettiğini ortaya koymaktadır. Törenlere halkın tüm kesimlerinin davet edilmesi ve özellikle de ulemânın hazır bulunması, bu etkinliklerin toplumsal bütünleşmeyi sağlamanın yanı sıra siyasal birlik ve istikrarı pekiştirmeye de hizmet ettiğini göstermektedir.

Memlûk sultanlarından Kansu Gavrî de, mevlid kutlamalarına gösterdiği abartılı ilgiyle farklılaşır. Gavrî'nin emriyle kurulan devasa tören çadırlarında binlerce kişi ağırlanmış, şairler naatlar ve kasideler okumuş, halka bolca sadaka dağıtılmış ve ziyafetler verilmiştir. Bu törenler, Kahire sokaklarının süslenmesiyle kentsel yaşamda bir canlılık getirirken zayıflamakta olan sultanlık otoritesini yeniden inşa etmeye dönük bir stratejinin de parçası olmuştur. Gavrî, özellikle Osmanlı tehdidinin arttığı bir dönemde bu tür törenlerle içeride birliği sağlamaya ve halk desteğini canlı tutmaya çalışmıştır. Ancak bu törenlerin Memlûk hazinesi üzerindeki yükü oldukça ağır olmuş ve israfa kaçan bir gösteriş olarak eleştirilmiştir.⁷¹

Mevlid merasimlerinin içerdiği sembolik kodları bazı Memlûk tarihçileri detaylarıyla aktarmışlardır. Sultanın törende giydiği kıyafetlerden katılan bürokratların konumuna, ikramların dağıtımından okunan metinlerin içeriğine kadar çok sayıda ayrıntı sunmaktadır.⁷² Dolayısıyla mevlidin, sadece bir dinî tören olarak algılanmadığı saray seremonisine dönüşen ve iktidar erkinin sahnelendiği bir gösteri olarak anlam kazandığı da söylenebilir. Sultan bu bağlamda yalnızca dünyevî bir yönetici olarak görülmemektedir. Halkın refahı ve dinî düzenin devamlılığı konusunda sorumluluk üstlenen bir otorite olarak konumlandırılmıştır.

Kansu Gavrî'nin törene atfettiği önemi göstermesi bakımından Mahamid ve Ebû Alhaija'nın birlikte hazırladıkları bir çalışmada Sendubî'den nakille aktarılan bilgiler dikkat çeker:⁷³

“Sarayın girişine kurulan büyük tören çadırı (seradak) önüne mermerden yapılmış havuzlar yerleştirilmiştir. Bu havuzlar, şeker ve limonla tatlandırılmış berrak suyla doldurulmuş; etrafları ise süslemeli şebbe (sarı pirinç), saf bakır ve gümüşten yapılmış zarif kupalarla donatılmıştır. Kupaların üzerine Kur’ân ayetleri ve Hz. Peygamber’e ait veciz sözler işlenmiş, saplarından zincirlerle askılanarak estetik bir düzen içinde sergilenmiştir. Bu gösterişli alanın çevresinde yer alan saray görevlisi genç hizmetkârlar, içecekleri sosyal statü ayrımı gözetmeksizin tüm ziyaretçilere ikram etmişlerdir. Tören alanı, Çin porselenleri, Roma menşeli zarif kaplar ve bakırdan yapılmış oymalı süs eşyalarıyla zengin bir görsellik kazanmıştır. İçecek dağıtımı, özenli ve disiplinli bir şekilde gerçekleştirilmiş; hizmetliler, alanı sanatsal bir görünüme kavuşturarak törene görsel bir derinlik kazandırmıştır. İkinci namazından sonra başlayan kutlamalar kapsamında Abbâsî halifesi, geniş bir alay eşliğinde kaleye intikal etmiştir. Halifenin yanında dört Sünnî mezhebin başkadıları ve diğer adliye görevlileri de vardı. Onları, Sûdûn el-Acemî başta olmak üzere emîrler, askerî erkân ve ardından büyük âlimler, fakihler, vaizler, hâfızlar ve diğer dinî önderler takip etmiştir.”

Planlı ve programlı birer devlet uygulaması olarak icra edilen bu törenler, dinî bir anmanın yanında siyasî ve toplumsal hiyerarşinin temsil edildiği kamusal bir gösteri niteliği taşımıştır. Mevlid için ayrılan harcamalar, davetlilerin kimlerden oluşacağı, törenin içeriği ve uygulama düzeni resmî protokole bağlanmış ve kurumsallaşmıştır. Dinî aidiyetin dışavurumu olarak gerçekleştirilen etkinlikler, aynı zamanda siyasal söylemin ve meşruiyetin inşa edildiği sahnelerden biri olarak da görülmelidir. Sonuç olarak, Memlûk sultanlarının mevlid kutlamalarına gösterdiği ilgi, dönemin siyasî kültürü, dinî tahayyülü ve saray ritüelleriyle iç içe geçmiş çok boyutlu bir anlam taşımaktadır.

⁷⁰ İbn İyâs, *Bedâiu’z-zühûr*, 3/159-160, 162; Kara, “Memlûkler Döneminde Hac”, 177.

⁷¹ İbnü’l-Hımsî, *Havâdisü’z-zemân*, 2/426-427.

⁷² Makrîzî, *Hıtat*, 2/437; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 14/86-88; İbn İyâs, *Bedâiu’z-zühûr*, 3/200, 4/446.

⁷³ Sendübî, *Târîhu’l-ihitîfâl*, 124-126; Mahamid-Abu Alhaija, “Popular Religious”, 58, 72, 73.

4. Diğer Yönetici Sınıf ile Halkın Gerçekleştirilen Mevlid Kutlamalarına İlgisi ve Katkısı

Mevlid törenleri yalnızca sultanın öncülüğünde şekillenen bir saray pratiği olmamıştır. Bu ritüelin sürekliliği ve kurumsallaşması, sultanın iradesi yanında saray bürokrasisini oluşturan diğer yönetici sınıfın desteğine, organizasyon becerisine ve maddi katkılarına da dayanmaktadır. Özellikle emîrler, kâtipler, müstevfiler, vakıf mütevellileri ve kadı gibi yöneticiler, bu törenlerin hazırlanmasında, yürütülmesinde ve temsil işlevinde önemli roller üstlenmişlerdir. Nitekim mevlid merasimine, Abbâsî halifesi başta olmak üzere üst yöneticilerden dört mezhebin başkadıları, yüksek rütbeli komutanlar ve diğer üst düzey bürokratlar katılmıştır. Üst yönetim mensuplarından törene iştirak edenler, özenle süslenmiş atlar, yük katırları, donanımlı eşekler ve hizmetlilerin taşıdığı binekler üzerinde gerçekleştirilen görkemli resmigeçitte yerlerini alırlardı.⁷⁴

Emîrler hem askerî hem de yönetsel gücün taşıyıcıları olarak mevlid merasimlerinin düzenlenmesinde kilit bir konumda bulunmuştur. Sultanın düzenlediği törenlerde emîrlerin maddi katkılar sunduğu, bazen kendi adlarına da benzer etkinlikler organize ettikleri tarihî kaynaklarca belgelenmiştir. Bu katkılar, yalnızca ekonomik destekle sınırlı kalmamış aynı zamanda lojistik düzenlemeler, konuk ağırlama protokolleri ve halkla ilişkiler gibi organizasyonel boyutları da kapsamıştır. Mevlid günlerinde emîrlerin, kendi mahallelerinde büyük ziyafetler verdikleri, tekke, zaviye, ribat ve camiler gibi sosyal işlevi bulunan mekânlarda naat programları tertip ettikleri, fakirlere sadaka ve gıda dağıttıkları kaydedilmektedir.⁷⁵ Bu faaliyetler, emîrlerin hem halk nezdindeki itibarlarını artırmış hem de sultana olan sadakatlerini ve dinî hassasiyetlerini görünür kılmıştır.

Kadıların mevlid törenlerindeki rolü, hem dinî hem de sosyal boyutlar taşımaktadır. Şehir kadısı, törenin dinî kısmını yönetmek hususunda ön planda yer almış, törensel konuşmalarla sultanın temsil ettiği siyasi otoriteyi meşrulaştırmaya hizmet eden bir rol üstlenmiştir.⁷⁶ Bunun yanı sıra, kadılar törenin gerçekleştirildiği cami veya mescidin dinî ritüellere uygun biçimde hazırlanmasını denetleyip törensel düzenin işlerliğini güvence altına alarak mevlid törenlerinde aktif ve düzenleyici bir konuma sahip olmuşlardır.

Tasavvufî çevrelerin öncüleri olan şeyhler de sultan dışındaki dinî elit sınıf içinde törensel temsilde önemli bir yer edinmiştir.⁷⁷ Devlet erkânının katıldığı resmî törenlerin yanında bazı tasavvufî organizasyonların da müstakil olarak bu merasimleri icra etmesi önemlidir. Nitekim sûfî şeyhlerinin kendi merkezlerinde icra edilen mevlid törenlerinin düzenlenmesinde rol aldığı; bu törenlerin de devlet kurumları, vakıf yönetimleri ve tarikat mensupları tarafından desteklendiği bilinmektedir. Özellikle Desukî, Bedevî, Halvetî, Kadîrî ve Şazeli gibi tarikatlara mensup şeyhler, mevlid törenlerinde naat ve zikir meclislerini organize ederek, törenin manevi atmosferine katkıda bulunmuşlardır. Şeyhlerin bu törenlerdeki görünürlüğü hem tarikatların toplumsal etkisini artırmış hem de Memlûk yönetiminin bu zümrelerle kurduğu pragmatik ilişkiyi

⁷⁴ Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 118, 126.

⁷⁵ Makrîzî, *Sülûk*, 5/207-208; Makrîzî, *Hıtât*, 3/421; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 14/86-88, 16/136; Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 14; Sehâvî, *Veczü'l-keîâm*, 2/729; Malatî, *Neylû'l-emel*, 2/6, 73; İbn Hacer el-Askalanî, *Dürerü'l-kâmine*, 1/441; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 2/357, 3/90-91, 4/41, 154, 155, 157, 446; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 100, 109, 114, 134; Mahamid-Abu Alhaja, "Popular Religious", 58, 72-73.

⁷⁶ Makrîzî, *Hıtât*, 2/392-394.

⁷⁷ Makrîzî, *Sülûk*, 5/208, 6/259; İbn Hacer el-Askalanî, *Dürerü'l-kâmine*, 1/441; Malatî, *Neylû'l-emel*, 2/257; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 100, 109, 126, 134; Özel, "Mevlid", 29/476. Her ne kadar tarikat şeyhlerinin resmî törenlere iştiraki ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamış olsa da sûfilerin ya da salih kimselerin katıldığına dair bilgilere kaynaklarda rastlanmaktadır. Örneğin Sultân Ferec b. Berkûk'un (1399-1405, 1405-1412) zamanında kutlanan mevlid töreninde sultanın solunda kadılar sağında ise Gazze'li Şeyh İbrahim b. Zekâa (ö. 816/1414), Şeyh Nasrullah el-Celâli ve ilim adamlarının oturduğuna dair kayıtlar da vardır. Bk. Makrîzî, *Sülûk*, 6/259; Malatî, *Neylû'l-emel*, 3/194; İbn Hacer el-Askalanî, *Dürerü'l-kâmine*, 1/441; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 100, 109, 126, 134; Özel, "Mevlid", 29/476.

pekiştirmiştir.⁷⁸ Bu nedenle şeyhler, törenlerin meşruiyetine katkı sunan figürler yani dinî şahsiyetler olarak görülmelidir.

Mevlid törenleri bir yönüyle resmî kamusal organizasyon bir yönüyle sivil kurumların özel organizasyonu olarak değerlendirilmelidir. Sultan her ne kadar törensel hiyerarşinin zirvesinde yer alsada törensel mekânların hazırlanması, davetlerin yapılması, ikramların dağıtılması, duaların okunması ve törenin mali yapısının sürdürülebilir kılınması gibi alanlarda diğer yönetici ve idari sınıflar etkin sorumluluk almıştır. Ayrıca kurulan vakıflar aracılığıyla düzenlenen özel organizasyonlara bazı emîrlerin, kimi tüccar ve ileri gelen şahsiyetlerin sağladığı destek de dikkate alındığında, Memlûk siyasal kültürünün sadece merkeziyetçi bir yapıdan ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, yönetsel iş bölümünün resmî ya da özel nitelikteki törensel pratiklerde dahi belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Mevlid kutlamaları elbette saray çevresiyle sınırlı kalmamış, halkın da geniş katılımıyla gerçekleşen kitlesel törenler haline gelmiştir. Bu tür kamusal dinî ritüeller, toplumsal birlikteliği pekiştiren önemli bir araç işlevi görmüştür. Mevlid merasimleri özellikle rebülevvel ayında yoğunlaşırken, halkın hazırlıkları haftalar öncesinden başladılar. Kahire başta olmak üzere büyük şehirlerde sokaklar bayraklarla süslenir, alışverişler artar, mahalle halkı kendi semtlerinde düzenlenecek mevlid programları için gönüllü görevler üstlenirdi.⁷⁹ Bu hazırlıkların yalnızca saray tarafından değil, halkın kendi inisiyatifiyle de şekillendiği, çağdaş kaynakların aktarımlarında açıkça görülmektedir.

Kutlamalarda halk, doğrudan katılımcı olarak törensel pratiğin bir parçasıydı. Mevlid törenleri sultanın huzurunda gerçekleşen görkemli resmigeçitler, naat ve kaside okumaları, zikir halkaları, yemek dağıtımı ve sadaka merasimleriyle çok boyutlu bir etkileşim zemini sunardı.⁸⁰ Kadınlar da evlerinden çıkarak törenleri takip eder, dualara eşlik ederdi. Törenler, bu yönüyle şehir halkının sınıf, cinsiyet ve yaş farkı gözetmeksizin bir araya geldiği nadir toplumsal anlardan birini temsil etmekteydi. Nitekim mevlid merasimine sultan, halife, diğer devlet erkânı ve memurlar yanında toplumun ileri gelenleri, önde gelen tüccarlar ve varlıklı kimseler de katılmıştır. Törene iştirak edenler, özenle süslenmiş atlar, yük katırları, donanımlı eşekler ve hizmetlilerin taşıdığı binekler üzerinde gelmişlerdir. Bu görkemli geçidin ardından, tarikat mensupları uzun hırkaları ve taşıdıkları sancaklarla dikkat çekmiş, önlerinde çalınan davullar ve zurnalar eşliğinde yürüyüşlerini gerçekleştirmişlerdir.⁸¹ Tarikat müntesipleri ve müridler ise, manevî bir duruş sergileyerek dualarla bu törene eşlik etmiş, böylece dinî coşkunun kamusal bir temsiline katkı sunmuşlardır.

Memlûk toplumunun orta ve alt sınıfları da mevlid kutlamalarının organizasyonunda belirleyici roller üstlenmişlerdir. Tüccar ve zanaatkârlar, mahalle mescitlerinde ya da tekke çevrelerinde mevlid programları tertip eder, yemek ve ikramlar için kendi aralarında imece usulü kaynak oluşturmışlardı. Bazı vakfiyelerde, halk tarafından kurulmuş hayır kurumlarının, mevlid organizasyonlarına tahsis edilmiş gider kalemleri içerdiği görülmektedir.⁸² Bu durum, törenlerin yalnızca üst düzey bir dinî ve siyasî yapı tarafından dayatılmadığını aksine halkın her kesimince de benimsenen ve paylaşılan bir gelenek olduğunu göstermektedir.

Mevlid kutlamaları sırasında başta Kal'atü'l-cebel olmak üzere dönüştürülen kamusal mekânlar da dikkat çekicidir. Caminin veya çarşının yahut bir meydanın sadece ibadet ve ticaret için değil, müşterek bir katılım

⁷⁸ Makrîzî, *Sülûk*, 5/208; Malatî, *Neylû'l-emel*, 2/257; Ahmet T. Karamustafa, *Sufism The Formative Period* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007), 133. 790/1388'de Şeyh Enbâbî adında bir sûfî şeyhinin zaviyesinde mevlid kutladığına dair bilgilere rastlanmaktadır. Bk. Malatî, *Neylû'l-emel*, 2/257.

⁷⁹ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, 3/130.

⁸⁰ Makrîzî, *Hıtat*, 2/392-394, 396.

⁸¹ Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 118.

⁸² Richard McGregor, "Sûfî Altruism", *Sufi Institutions*, ed. by Alexandre Papas (Leiden/Boston: Brill, 2021), 220.

alanı olarak kullanılması, halkın törensel alana bizzat gelerek ilgi ve katkısını artırmaktaydı.⁸³ Halk, bu alanlarda sadece izlemiyor; birlikte yiyor, dinliyor, dua ediyor ve dinî merasimlerin parçası oluyordu.

Rebûlevvel ayının ilk gününde, mevlid kutlamaları kapsamında hazırlanan büyük tören çadırı, Kal'atü'l-cebel'in geniş avlusuna (el-Havşu'l-Kebîr) kurulur ve merasimler, on iki gece boyunca kesintisiz şekilde sürdürülürdü. Geceleri tören alanı, *mevkibiyye* olarak adlandırılan büyük boyutlu mumların yanı sıra çeşitli ebatlardaki çok sayıda mum, kandil ve fenerle aydınlatılarak görkemli bir atmosfer oluşturulurdu. Bu görsel zenginliğe eşlik eden bir diğer unsur ise, özellikle misk ile harmanlanan öd ağacı gibi kıymetli aromatik maddelerin özel kaplarda yakılmasıydı. Bu uygulama, ortama hoş bir koku yayarak törenin sembolik ve duyuşal derinliğini artırır, katılımcılar üzerinde güçlü bir manevi etki bırakırdı.⁸⁴

Halkın törenlere katkısı maddi ve fiziksel destek ötesinde kültürel ve sözlü hafıza düzeyinde de gerçekleşmekteydi. Halkın ezbere bildiği naatlar, mevlid kasideleri, salavatlar, dualar ve menkıbeler, törensel hafızanın nesiller arası aktarımını sağlıyordu. Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'nin (ö. 870/1465) *Delâilü'l-hayrât* adlı eserinin halk arasında yaygın olarak okunması, bu tür metinlerin yalnızca elit tasavvuf çevrelerinde değil, halk dindarlığında da merkezî rol oynadığını göstermektedir.⁸⁵

Memlükler döneminde mevlid kutlamalarının sürekliliği ve görkemi, sultanla sınırlı kalmayan geniş bir yönetsel iş birliğine dayanıyordu. Emîrlerden kâtiplere, kadılardan mütevellîlere uzanan idari yapı, mevlidin yalnızca bir dinî anma olmaktan çıkıp kamusal aidiyetin, sosyal temsilin ve siyasal meşruiyetin teyit edildiği bir alan haline gelmesini sağlamıştır. Bu törenler, saray protokolünün ötesinde halkın doğrudan hazırlıklara katıldığı, katkı sunduğu ve etkin biçimde yer aldığı kolektif bir dinî pratiği temsil ediyordu. Böylece şehirli Müslüman toplumun dinî kimliği pekişmiş, kamusal alan dinî anlamlarla zenginleşmiş, siyasî istikrar ve toplumsal birlikteliğin güçlenmesi sağlanmıştır.

SONUÇ

Mevlid merasimleri, İslâm kültür tarihinde sadece Hz. Peygamber'in doğumunu anma amacıyla sınırlı kalmamış; zamanla dinî, siyasî ve toplumsal işlevler üstlenen çok boyutlu bir ritüele dönüşmüştür. Fâtımîlerden itibaren resmî bir karakter kazanmaya başlayan bu kutlamalar, Muzafferüddin Gökbori döneminde ilk defa halkın yoğun ilgi gösterdiği bir merasimle icra edilmiştir. Bahrî Memlükler zamanında tekke, zâviye, hangâh gibi yerlerdeki kutlamalar ile Emîr Aybek el-Hüsâmî gibi bazı emîrlerin mevlid töreni düzenlediğine dair ulaşılan bilgiler dışında sultanlarla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Burcî Memlükler döneminde başladığı anlaşılan yönetim merkezi Kal'atü'l-cebel'deki resmî kutlamalar, kurumsallaşarak gösterişli törenler halini almıştır. Rebûlevvel ayı boyunca organize edilen çeşitli programlar, özellikle on ikinci gecede zirveye ulaşan merasimlerle inancın kamusal tezahürünü mümkün kılarak, yönetici elitin meşruiyetini pekiştirme aracı olarak da işlev görmüştür. Sultanlar bu vesileyle dinî otoriteyle ilişkilerini geliştirmiş, halkla sembolik temas kurarak devletin temsil gücünü görünür kılmıştır.

Mevlid merasimlerinin yalnızca bir anma ritüeli olmadığı aynı zamanda halkın dinî aidiyetini pekiştiren, toplumsal birliktelik duygusunu kuvvetlendiren ve saray ideolojisinin sahnelendiği bir temsil alanı haline geldiği anlaşılmaktadır. Törenlerin hazırlanışı ve icrası, sultanın iradesi, emîrler, kadılar, bürokratlar ve halkın eşgüdümlü katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu iş birliği merasimlerin toplumsal meşruiyetine katkı sağlamıştır. Mevlid kutlamaları, yabancı temsilcilerin de katılımıyla diplomatik boyut kazanmış; bu yönüyle Memlükler nezdinde uluslararası imajın pekiştirildiği ve siyasal mesajların iletildiği bir platforma dönüşmüştür. Özellikle

⁸³ Mahamid-Abu Alhaja, "Popular Religious", 58, 72-73.

⁸⁴ Sehâvî, *Tibrü'l-mesbûk*, 14; İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zemân*, 2/426-427; İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâü'l-gumr*, 1/354; Sendûbî, *Târîhu'l-ihitfâl*, 115-117; 124-126; Mahamid, Abu Alhaja, "Popular Religious", 58, 72-73; Karhîlî, *İhtifâlât*, 60-61; Özel, "Mevlid", 29/476.

⁸⁵ Hacı Halife Mustafa Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrût: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.), 1/759-760; Winter, *Egyptian Society*, 176; Kavas, "Afrika'da Mevlid", 571.

Burcî Memlûkler döneminde zirveye ulaşan bu uygulamalar, ritüel dili, estetik düzenlemeleri ve kitlesel katılımıyla saray ile toplum arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamıştır.

Kaynakça/References

- Ağçoban, Fatma Gül. *Osmanlı'da Mevlid Kültürü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Akarpınar, R. Bahar. *Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlit Kutlamaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Aşûr, Abdülfettâh. *el-Müctemai'l-Mısırî*. Kahire: Dâru'n-Nahda, 1992.
- Atalar, Münir. "Emîr-i Hac". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/131-133. İstanbul: 1995.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/245-247. Ankara: 2020.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Beyhakî, Ebû Bekir. *Delâilü'n-nübüvve*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İmiyye, 1408/1988.
- Birişik, Abdülhamit. "Hint Alt Kıtasında Hz. Peygamberin Doğumunu Anma Etkinlikleri ve Mevlid Geleneği". *İstanbul Müftülüğü Dergisi* 1 (2007), 60-63.
- Buhl, Fr. "Mahmel". *MEB İ.A.* 7/151-152. İstanbul: 1977.
- Buzpınar, Ş. Tufan. "Surre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/567-569. İstanbul: 2009.
- Çelebioğlu, Amil. "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları 1998), 348-365.
- Çetin, Altan. "Memlûkler Devrinde Ramazan; Buhari Ve Mevlid". *Kafkassam*. Erişim Tarihi: 05.07.2021 <https://kafkassam.com/memlukler-devrinde-ramazan-buhari-ve-mevlid.html>
- Çetin, Osman. "Tarihte İlk Resmî Mevlit Merasimleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Bursa: 1987), 73-76.
- Demirayak, Kenan. "Kasîdetü'l-Bürde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/566-568. İstanbul: 2001.
- Düzenli, Aygül. *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Ebu'l-Fida, İsmail b. Ali. *el-Muhtasar fi ahbari'l-beşer*. thk. M. Zeynuhum, Y. S. Hüseyin. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Ebû Şâme, Şihâbüddîn el-Makdisî. *el-Kitâbü'l-bâis*. Riyad: Dâru'r-Râye, 1410/1990.
- Efe, Ahmet. "Türk Toplumunda Mevlid Merâsimlerinin Yeri ve Fonksiyonları (Isparta ve Çevresi Örneği)". *DEÜİFD* 29 (2009), 9-30.
- Emecen, Feridun. "Korkut, Şehzade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/205-207. Ankara: 2002.
- Erol, B. Gani. "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili". *Türkiyat Mecmuası* 29/1 (2019), 45-80.
- Geoffroy, Eric. *Le soufisme en Egypte et en Syrie sous les derniers Mamelouks et les premiers Ottomans*, Damas: Institut Français de Damas, 1995.
- Hafîb el-Cevherî, Nûreddin Ali b. Dâvûd. *Nüzhetü'n-nüfûs*. thk. Hasan Habeşî. Mısır: Matbaatü Dâru'l-Kütüb, 1971-1973.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs. *Vefeyâtü'l-a'yân*. thk. İ. Abbâs. Beyrût: Dâru Sadır, 1971.

- İbn Hacer el-Askalanî, Şihâbüddîn. *ed-Dürerü'l-kâmine*, Beyrût: Dâru'l-Ceyl, ts.
- _____ *İnbâü'l-gumr*. thk. Hasan Habeşî. Kahire: 1389/1969-1419/1998.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *Müsne'd*. thk. Ş. Arnaût. Beyrût: Müessesese Risâle, 1416/1995.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed. *Bedâiu'z-zühûr*. Mekke: Dâru'l-Bâz, 1404/1983.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî. Cîze: Dâru Hicr, 1997-1999.
- _____ *Mevlidü Resûlillâh*. thk. M. Arnaût. Beyrut: 1407/1987.
- İbn Tağrîberdî, Cemaleddin. *en-Nücûmu'z-zâhira*. Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye. Kahire: 1392/1972.
- İbnü'l-Hâc, el-Abderî. *el-Medhal*. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.
- İbnü'l-Himsî, Ahmed b. Muhammed. *Havâdisü'z-zemân*. thk. Abdülazîz Feyyâz. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1421/2000.
- İbnü'l-Verdî, Zeynüddîn Ömer. *Tarihu İbnü'l-Verdî*. Necef: Matbaatül-Haydariyye, 1389/1969.
- İbnü't-Tuveyr, Abdüsselam. *Nüzhetü'l-mukleteyn*, nşr. Fuad Seyyid. Beyrut: Dâru Sadır, 1412/1992.
- İçli, Ahmet. "Mevlid Üzerine Bir İnceleme: Mevlid ve Yeniden Doğuş". *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, ed. M. Kuzubaş vd., (Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, 2013), 92-97.
- Jomier, J. "Mahmel". *The Encyclopaedia of Islam*. 6/44-46. Leiden: 1991.
- Kalkaşendî, Ebu'l-Abbâs Ahmed. *Subhu'l-a'sâ*. Kahire: Matbaatü'l-Emiriyye, 1332/1914.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Câmiu's-Sahîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/114-123. İstanbul: 1993.
- Kara, Adnan. "Memlükler Döneminde Hac İbadeti Uygulamalarına Genel Bir Bakış". *Hac Tarihi*. 159-192. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Karamustafa, Ahmet T. *Sufism The Formative Period*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Karhîlî, Nebîl Cemil. *el-İhtifâlât fî asri'l-Memâlik*. Dımaşk: Câmîatü Dımaşk, Külliyyetü'l-Âdâb Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1431/2010.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrût: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Kavas, Ahmet. "Afrika'da Mevlid Uygulamaları". *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı. 2. Baskı. (Ankara: 2003), 559-574.
- Kaya, Mahmut. "Kasîdetü'l-Bürde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/568-569. İstanbul: 2001.
- Kevserî, Zahid. *Makâlâtü'l-Kevserî*. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.
- Komisyon. "Mevlid". *Ana Britannica*. 16/11. İstanbul: 1988.
- Makrîzî, Ahmed b. Ali. *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*. thk. M. A. Ata. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- _____ *el-Hitatü'l-Makrîziyye*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Malatî, Zeynüddîn Halîl b. Şâhîn. *Neylü'l-emel fî zeyli'd-düvel*. thk. Ömer A. Tedmûrî. Beyrût: el-Matbaatü'l-Asriyye, 1422/2002.
- Mahamid, Hatim - Abu Alhajja, Younis. "Popular Religious Preaching as Informal Education and its Impact on Medieval Islamic Culture". *American Journal Of Islam And Society* 41(3-4), 56-83.
- Mcgregor, Richard. "Sûfi Altruism". *Sufi Institutions*. ed. by Alexandre Papas. (Leiden/Boston: Brill, 2021), 218-226.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1419/1998.

- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. H. Abdülmümin. Beyrût: Müessesese Risâle, 1431/2001.
- Özel, Ahmet. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/475-479. Ankara: 2004.
- _____ "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükmü". *Dîvân* 1 (2002), 235-246.
- Sehâvî, Şemsüddîn. *et-Tibrü'l-mesbûk*. Bulak: Matbaatü'l-Emîriyye, 1896.
- _____ *Vecîzü'l-keîâm fi'z-zeyli alâ düveli'l-İslâm*. thk. Beşşâr A. Marûf vd. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.
- Sendûbî, Hasan. *Târîhu'l-ihîfâl bi'l-Mevlidi'n-Nebevî*. Kahire: Matbaatu'l-İstikâme, 1367/1948.
- Süyûtî, Celaledin. *Hüsnü'l-maksud*. thk. M. A. Ata. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- _____ *eş-Şemârih fi ilmi't-Târîh*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1411/1991.
- Şâmî, Muhammed b. Yusuf. *Sübülü'l-Hüdâ*. thk. M. Abdülvahid. Kahire: 1418/1997.
- Tamdoğan, Zehra. "Mağrib'de Mevlid-i Nebî Merâsimleri". *DEÜİFD* 50 (2019), 99-132.
- Toygar, Kâmil. "Türkiye'de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar". *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* 4 (Ankara: 1982), 517-534.
- Ünügür Tekin, Peyman. "İbnü'l-Hâc el-Abderî (ö. 737/1336) Zaviyesinden Memlûklerin İlk Asrında Bid'at Tartışmaları". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran 2025), 316-335.
- Winter, Michael. *Egyptian Society under Ottoman Rule 1517-1798*. London: Routledge, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Âşûrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/24-26. İstanbul: 1991.
- Yıldız, Güllü. "Memlûkler Dönemi Siyer Yazıcılığına Genel Bir Bakış". *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (Mart 2020), 333-363.